ZOZOLALA

tweemaandelijks stripinformatieblad augustus/september 1994 76

Bij de voorplaat:
Vleermuizenis door Inktvis Prutduktie

Zomer

Nu het feestgedruis rond het jubileum van het vorige nummer is weggeëbd, rest ons de grimmige werkelijkheid van hard werken aan de ZozoLala die nu voor je ligt. Komfortabel gelegen op jullie badlakentjes in St. Tropez, Marbella of Miami kunnen jullie de band met het thuisland onderhouden door middel van interviews met aanstormend talent Gummbah, NZH-stripprijswinnaar Inktvis Prutduktie en moppenpoeper Peter de Wit. En voor het geval jouw badlakentje in de Achterhoek is gespreid: we maken ook een uitstapje naar het buitenland in een interview met de Britse autodidakt en autobiograaf Al Davison. Veel leesplezier en vergeet niet om op tijd te smeren. **Paul**

ZozoLala-stripwinkels in Nederland

HAAGSE STRIP SHOP
HAGENSTRAAT 104c
2512 AZ DEN HAAG
070 - 363 41 15

DE BALLOON EXPRESS
Klein Schavemek 4
8911 BV Leeuwarden
(058-127997)

BOLSTER
Koninginnesingel 43
5911 KD Venlo
(077-544089)

DICK BOS
Junolaan 2
3054 PW Rotterdam
(010-4613147)

FRANKA
Torenstraat 9 (Torenpassage)
4811 XV Breda
(076-214153)

DE BOEKENHALTE
Assendorperstraat 103
8012 DH Zwolle
(038-221077)

BOOKERS & STRIPPERS
Boterstraat 19
1811 HP Alkmaar
(072-121916)

DONNER BOEKEN
Lijnbaan 150
3012 ER Rotterdam
(010-4132070)

HET GELE TEKEN
Grote Oost 37
1621 BR Hoorn
(02290-18623)

BOEKIE
Reigerstraat 24
1781 VH Den Helder
(02230-12377)

't CENTRUM
Korte Singelstraat 20a
3122 GB Schiedam
(010-4262584)

DUMPIE
Nieuwe Rijn 18
2312 JC Leiden
(071-126404)

LAMBIEK
Kerkstraat 78
1071 GN Amsterdam
(020-6267543)

EMO
SUPERSTRIP
SPECIAALZAAK
Kleine Berg 33
5611 JS Eindhoven
040-441882

LAND VAN LANGVERGETEN
Nieuwe Ebbingstraat 19
9712 NC Groningen
(050-148540)

HET PAARD VAN TROJE
Langevorststraat 2
4461 JP Goes
(01100-14691)

DE RAT
Voorstreek 83
8911 JL Leeuwarden
(058-151600)

SPIRIT
Hinthamerstraat 90
5211 MS Den Bosch
(073-145530)

MIEKE'S STRIPTIEK
Chassestraat 71
2518 RW Den Haag
(070-3650738)

PANDA
Frederikstraat 955-959
2514 LJ Den Haag
(070-3635950)

RICHARD
Rombout Hogerbeetstraat 78
1052 HX Amsterdam
(020-6842923)

STRIP EN LEKTUURSHOP
Oude Gracht 194
3511 NR Utrecht
(030-334357)

MODERN PAPIER
Pelsterstraat 20
9711 KL Groningen
(050-132521)

HET PERRON
St. Janstraat 13
4331 KA Middelburg
(01180-34747)

SJORS
Scheffersplein 1
3311 EJ Dordrecht
(078-142012)

TOMMY
Nieuwlandstraat 14
5038 SN Tilburg
(013-358319)

YENDOR
Korte Hoogstraat 16
3011 GL Rotterdam
(010-4331710)

DE NOORMAN
Koningstraat 43
6811 DH Arnhem
(085-420909)

PIET SNOT
Vismarkt 3
3511 KR Utrecht
(030-318472)

SNOEK
Eerste van Swindenstraat 545
1093 LC Amsterdam
(020-6684764)

DE TWEEDE LEZER
Eerste Wormenseweg 102
7331 DK Apeldoorn
(055-427202)

OOM WIM
Reestraat 24
1016 DN Amsterdam
(020-6220402)

PLAATJES-BOEKJES
Herenstraat 77
1211 CA Hilversum
(035-233646)

TIJDSCHRIFTENHANDEL
NOORD
ZAAGMOLENDRIFT 35 t/m 41
010 - 4564368
ROTTERDAM

STRIPBOEKHANDEL
WALK IN
TABAC-COMICS-MAGAZINES

WALK IN
Fluwelen Burgwal 8a
2511 CJ Den Haag
Telefoon/Fax
(070) 36 46 336
TABAC-COMICS-MAGAZINES

ZozoLala-stripwinkels in België

ALFA STRIP
Nieuwstraat 12
2440 Geel
(014/58.43.80)

HET EILAND AMORAS
Lombaardstraat 13-3
3500 Hasselt
(011/23.58.95)

STRIPWINKEL
HET B'-GEVAAR
ERIK DENEYER
open ma-za: 10.30-19.00
Greepstraat 15, 1000 Brussel
tel-fax 02/513.14.86

BONTE
Heidelbergstraat 5
8200 Brugge
(050/38.35.76)

DE GALLIER
Beekstraat 46
3800 St. Truiden
(011/67.17.39)

MEKANIK STRIP
St. Jacobsmarkt 73
2000 Antwerpen
(03/234.23.47)

RATTEKOPJE
Onderwijsstraat 1
8430 Middelkerke
(059/30.52.66)

DE STRIPKEVER
Bruulcenter, Bruul 79
2800 Mechelen
(015/21.76.05)

CARAPACES
Parijsstraat 16
3000 Leuven
(016/22.58.40)

GOBELIJN
Mechelsestraat 35
3000 Leuven
(016/23.55.86)

PIERKE
Frans van Rijhovelaan 312
9000 Gent
(091/227.70.86)

DE SCHAAR
Serpentstraat 26-28
9000 Gent
(09/225.50.91)

DE STRIPOMAAN
Kardinaal Cardijnstraat 3
1500 Halle
(02/356.15.89)

COMIC STRIPS
Adegemstraat 85
2800 Mechelen
(015/20.69.70)

HOUTEKIET STRIPS
Dietsestraat 146
3000 Leuven
(016/23.80.12)

DE POORT
Nederkouter 137
9000 Gent
(09/225.31.28)

DE STRIEP
Katelijnestraat 42
8000 Brugge
(050/33.71.12)

TISTJEN DOP
Paterstraat 96
2300 Turnhout
(014/42.88.29)

BLITZ CV
Stormestraat 147
8790 Waregem
056/ 61 01 58
STRIPSPECIAALZAAK
CD'S - VIDEOTHEEK
ma - vr:
12u - 20u
zat:
10u - 12u30
13u30 - 20u
zon:
14u - 19u

WONDERLAND
Peardsdemerstraat 17
3500 Hasselt
(011/22.82.00)

Inktvis Prutduktie: "Als jullie het licht uit doen, kom ik uit de schaduw te voorschijn"

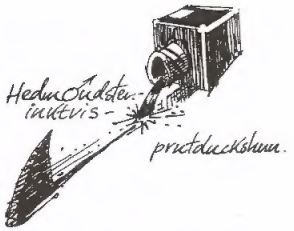

Hans van Soest

Ver weg in het woeste, hoge noorden woont een man. Al jarenlang siert hij jullie favoriete lijfblad op met zijn grafische hersenspinsels. Het liefst werkt hij in de luwte, zonder al te veel heisa aan zijn hoofd. Vorig jaar verscheen bij uitgeverij Sherpa een klein boekje van zijn hand, Vleermuizenissen. *Zijn naam: Inktvis Prutduktie, alias Hedmonster, alias Edmond Spierts. Tijdens de afgelopen Stripdagen in Haarlem ontving hij de NZH-beurs voor zijn talent.* "Een beetje beschamend dat ik op mijn 38ste nog een aanmoedigingsprijs krijg," *grapt onze* PrikBord-*illustrator. Hoog tijd voor een nadere kennismaking.*

Ik leid een dubbelleven. Ik ben al veertien jaar tekenleraar op een middelbare school. Dat is mijn bron van inkomsten en daar kan ik dus niet laatdunkend over doen. Daarnaast schnabbel ik wat bij als illustrator. Verder maak ik posters voor Simplon, een jongerencentrum hier in Groningen, waar regelmatig popconcerten worden gegeven en dat draait op vrijwilligers. Ik heb het gevoel dat ik lekker bezig ben. Of mijn werk ook iets voorstelt, weet ik echter niet. Zoiets meet je af aan maatschappelijke respons en aan de vraag of het ook iets oplevert. Van beide is bij mij geen sprake. Ik maak al vijf jaar affiches, waarvan ik weet dat ze regelmatig van de muur worden getrokken. Misschien is dat een respons, maar verder hoor ik nooit zoveel. Dat komt misschien omdat ik nogal een teruggetrokken leven leid. Ik teken verder dan nog voor obscure blaadjes als *ZozoLala*, maar dat is ook pure liefhebberij. Het is niet aantrekkelijk om steeds te laat gebeld te worden met de opdracht nog even snel iets te maken.

Vind je jezelf ook striptekenaar?

Nee, eigenlijk niet. Ik heb wel wat strips gemaakt, al met al een pagina of zeventien. Als kind heb ik jarenlang gezegd, dat ik striptekenaar wilde worden. Op de kunstacademie hier in Groningen werd het indertijd niet gedoogd, maar ja, als ik dan toch zie wat ik sinds mijn opleiding aan strips gemaakt heb...

Ik heb wat geprobeerd, maar het werd niet goed opgepikt, of in ieder geval niet zoals ik het zou willen. Langzamerhand begon ik me af te vragen waar ik het eigenlijk voor deed. Ik wil toch waardering, ook financieel. Het klinkt heel egoïstisch, zo van: 'Ik heb een strip gemaakt en nu wil ik applaus en geld.' Ik weet echter wat ik waard ben. En als je bedenkt dat ik honderd gulden kan verdienen met een illustratie die in een middag af is, terwijl de prijs voor een strippagina op zo'n 150 gulden ligt, dan snap je misschien waarom ik afhaak. Bovendien heb ik niet het enthousiasme, wat echte striptekenaars wel hebben, om tegen de stroom in door te gaan. Ik lees graag strips en ik verzamel ze ook, maar ik zal nooit een echte striptekenaar worden. Het heeft ook met mijn manier van leven te maken. Ik ben drie dagen in de week leraar. Als ik hele dagen thuis zou zijn, zou ik misschien een discipline op kunnen bouwen. Ik associeer me nu meer met mensen als Joost Veerkamp, Joost Swarte en Peter Pontiac. Zij hebben relatief ook weinig strips gemaakt.

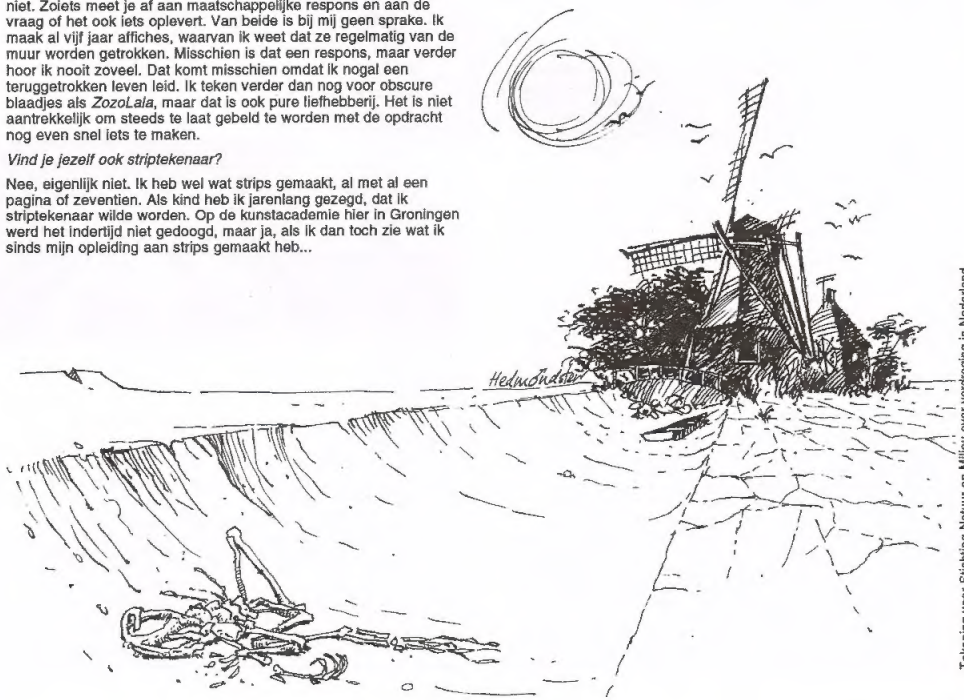

Tekening voor Stichting Natuur en Milieu over verdroging in Nederland

Maar ambieer je het wel om striptekenaar te zijn?

Als ik een mooi album koop, krijg ik altijd de drang om ook zoiets wil maken. Maar het zet gewoon niet door. Het ligt aan mijn manier van leven, aan de weinige feedback die ik krijg en aan de lage financiële honorering. Het is een soort cirkelgang, die je pas kunt doorbreken als je echt een keuze maakt. En dat moet nu gaan gebeuren met die NZH-beurs. Het is toch een soort erkenning. "Gerechtigheid," riep zelfs iemand. Anderen zeiden, dat ik een schop onder mijn hol nodig had. Misschien hebben ze wel gelijk. Ik wil het vertrouwen nu ook waarmaken. Misschien moet ik maar stoppen met mijn losse opdrachten. Ik zit krap in mijn tijd. Ik weet niet of het echt een stripboek wordt. Ik ben nog wat voorzichtig, maar de kans is groot dat het toch die kant op gaat. Waarschijnlijk wordt het dan wel mijn enige album. Ik ben heel erg blij met die prijs, maar voor die tweeduizend gulden moet ik wel twee jaar werken aan een zwart-witboekje met een oplage van hooguit 1000 of 1500 exemplaren. En verkopen doet het niet, want ik heb geen zin om een commerciële strip te maken. Ik ga het waarschijnlijk wel doen, maar het zal mijn enige album blijven.

Maar er is naast financiële toch ook zoiets als artistieke voldoening?

Ja, maar die ligt niet per se in de strip. Het gebeurt hier achter mijn tekentafel. Hier worden de grappen bedacht. Als anderen mensen erom kunnen lachen, vind ik dat natuurlijk fantastisch, maar ik ben niet afhankelijk van mijn publiek. Ik heb het wel nodig, maar ik probeer toch zo kritisch te zijn, dat ik zelf oordeel over mijn werk. Het afgelopen jaar heb ik me wel regelmatig afgevraagd waar ik het voor doe. Ik doe verschillende dingen en ik heb een kleine schare verzamelaars hier in Groningen. Ik vind tekenen leuk en ik kan het niet laten, maar het hoeven niet per se strips te zijn. Ik zou graag zoiets willen maken als de *Pontiac-reviews*. Dat vind ik mooi.

Is jouw boekje Vleermuizenissen *niet ook zoiets?*

Vleermuizenissen is een bloemlezing uit het werk van wat ik tot nu toe gemaakt heb. Ik vind het leuk dat ik zo mijn intrede heb kunnen doen in de stripwereld, maar ik vind het vooral leuk omdat het boekje mij recht doet. Je kan eraan zien dat ik een variatie aan stijlen beheers. Als ik over twee jaar een stripalbum op de markt breng, heb ik een boek zoals er zoveel van zijn en je moet steeds het zelfde poppetje tekenen. Mijn veelzijdigheid zou daarin niet naar voren komen.

Wat betekent tekenen voor jou?

Tekenen is een vorm van herkauwen en het structureren van alles wat er iedere dag op je af komt. Tekenen kan een soort bevrijding van de ziel zijn. Het is een manier van jezelf uitdrukken. De stress die ik krijg bij het voor de klas staan, kan ik kwijt in het maken van de dingen die ik wil. Als je als tekenaar bij *Donald Duck* werkt en je je de stijl van een ander aan moet meten, is het de vraag in hoeverre je tekeningen nog in overeenstemming zijn met je eigen zieleroerselen. Voor die mensen is tekenen gewoon hun beroep en dat kan je vaak zien. Hun strips vind ik ontzield. Ze maken een massaprodukt en voorzien in een behoefte in de markt. Ik kan dat niet. Daarom vind ik het werk van Pontiac zo interessant. Je voelt dat daar echt een persoon achter zit.
Tekenen is van de ene kant dus heel ontspannend, maar van de andere kant moeten je tekeningen ook bestaansrecht krijgen. Bijvoorbeeld door het maken van strips. Zo kan je waardering oogsten, waarmee je jezelf kunt bevestigen. Je hebt tenslotte een identiteit nodig om te kunnen bestaan. Mijn tekeningetjes bezorgen me identiteit. Al kan je je ook weer afvragen in hoeverre dat nodig is. Ik heb ook wel eens ergens gelezen dat iemand die met beide benen op de grond staat, nooit een stap verder komt. Het onderweg zijn is belangrijker dan er komen.

Geldt dat ook voor je carrière?

Ik ben amper bezig met carrière-planning, want ik heb nooit financiële problemen gehad. Misschien is dat laatste jammer, want het schijnt je creativiteit te stimuleren. Een kunstenaar moet lijden. *(lacht)* Ik ben gewoon niet ambitieus genoeg om het onderwijs vaarwel te zeggen en van mijn artistieke werk te leven. De financiële kant van de stripwereld is gewoon niet interessant genoeg. Ik zou wel illustrator willen worden, maar dan moet ik zeker weten dat ik dan mijn stijl trouw kan blijven. Ik ben veel te integer en compromisloos. Ik ga er ook niet zelf achteraan. Soms spreek ik wel eens iemand die me een opdracht wil geven, maar dan vinden ze Groningen weer te ver weg liggen, of vallen ze erover dat ik geen fax heb. Het hoeft van mij allemaal niet.
Ik ben een echte einzelgänger. Ik heb geen zin om me steeds in het stripwereldje te laten zien en onderwerp te zijn van de small talk. Laat mij gewoon mijn dingetjes maken en laat me niet meedraaien

in dat hele circus. Ik wil wèl exposeren met mijn werk. Het is jammer dat ik die kans in Haarlem niet heb gekregen. Krijg ik eens een prijs, leert het publiek me nog niet kennen.

Je wilde ook niet dat iedereen wist wie er achter het pseudoniem Inktvis Prutduktie schuil ging.

Inderdaad, ik vond het dan ook heel erg flauw van mensen als Martijn Daalder en Eric Spaans dat ze mijn pseudoniem hebben gekraakt. Het is natuurlijk heel leuk om mijn naam te verklappen, maar ze denken er niet bij na, dat ik misschien wel reden heb om onder een pseudoniem te werken. Het is misschien een puberale reden, maar ik gebruik in ieder geval een originelere naam dan mensen als Wasco en Typex, die niet verder komen dan hun tekenmateriaal. *(lacht)* Ik kom uit het katholieke zuiden, ben katholiek opgevoed en in mijn jeugd al gefascineerd geraakt door de beeldentaal die er in het katholicisme wordt gebruikt. Ik ben een

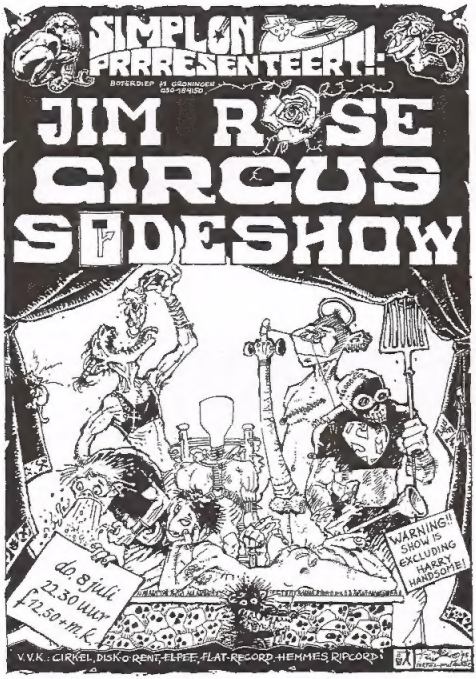
SIMPLON PRRRESENTEERT!:
JIM ROSE
CIRCUS
SIDESHOW
WARNING!! SHOW IS EXCLUSIVELY HAIRY HANDSOME!
do 8 juli 22.30 uur f12.50 + m.k.
V.V.K.: CIRKEL, DISKO RENT, ELPEE, FLAT RECORD, HEMMES RIPCORD!

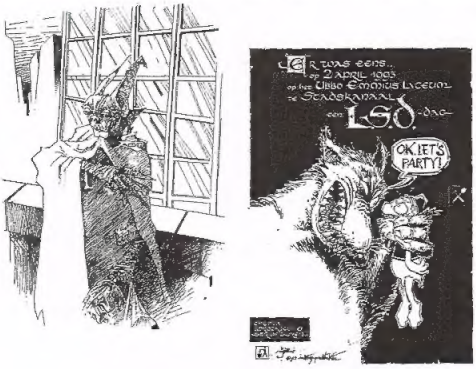

schuchter persoon, een mens in de schaduw. Ik verschuil me achter die carnavaleske beelden. Ik heb ooit eens gezegd: "Als jullie het licht uit doen, kom ik uit de schaduw tevoorschijn." Het was als grapje bedoeld, maar het had goed mijn motto kunnen zijn. Ik heb vroeger zelfs in verschillende stijlen onder verschillende pseudoniemen willen werken. Ik heb geen zin om mezelf te etaleren. Ik zal ook nooit iets over mezelf vertellen in een strip. Dat gaat de lezer niets aan. Ik uit me in een expressionistische tekenstijl.

Kunnen wij dan jouw persoonlijkheid terugvinden in je tekenstijl?

Ik denk dat je in mijn tekeningen een stuk agresie en angst terugziet. Je ziet veel schaduw. Tekenen is een taal, maar die kan je niet vertalen in woorden. Als je een tekening door honderd verschillende mensen laat uitleggen, krijg je honderd verschillende verhalen. Iedereen haalt datgene eruit, wat bij hem past. Ik bedoel niet dat iedereen er in mag zien wat hij wil. Ik wil wel degelijk iets zeggen.

Maar het mag niet te persoonlijk worden?

Er is geen scheiding tussen werk en artiest. Als een lezer zijn werk bekijkt, voelt hij een sfeer aan die de maker bezig hield bij het maken ervan. Die lezer hoeft verder echter niets van de tekenaar te weten. Zelf ben ik ook niet geïnteresseerd in iemands naam, leeftijd of relatie. Dat is ook mijn probleem met dit soort interviews. Ik heb veel liever dat mensen gewoon lachen om mijn grappen.

Het hoort allemaal bij het circus.

Ja, je moet onder de aandacht komen. Je kunt meelullen en zorgen dat je in de goede kanalen terecht komt, of je kunt er keihard tegenin gaan met een grote mond. Ik doe geen van beide. Ik heb geen vriendjes in de stripwereld en maak ook geen commercieel werk. Begrijp me niet verkeerd, ik wil op niemand afgeven. Mensen als Windig en De Jong zijn ook doorgebroken, maar die hebben ook echt voor het stripmaken gekozen. Als ik verder geen maatschappelijke verantwoordelijkheden zou hebben, zou ik ook mijn werk kunnen ontplooien. Maar dan zou ik mijn baan moeten opofferen om regelmatig iets te publiceren en dat wil ik niet.

Houd die zekerheid van een baan je dan tegen?

Nee, het stripmedium ligt mij gewoon niet. Ik kan beter uit de voeten met een illustratie. Ik ben een man van korte grappen en snelle ideetjes. Een strip is steeds herhaling. De stripwereld wil van mij dat ik strips ga maken. Je hebt mensen die marathons lopen en mensen die korte sprintjes trekken. Het heeft geen zin om tegen iemand die goed is in de korte sprint te zeggen, dat hij eens een marathon moet lopen. Hij kan zich er wel op toeleggen en uiteindelijk zal hij misschien niet eens zo'n gekke tijd neer zetten, maar het is niet de weg voor hem. Hij is gewoon beter in zijn korte sprintjes. Er zijn meer tekenaars die best een strip zouden willen maken, maar die het niet doen wegens de slechte betaling. Ik ben marginaal bezig. Af en toe laat ik mijn neus eens zien en daarna trek ik me weer terug. Ik heb iets met strips en wil er wel iets mee doen, maar dan op mijn manier.

Waarom heb je je eerst Hedmonster genoemd?

Ik vond het een leuke woordgrap, een verbastering van mijn echte naam. Later kwam ik met Inktvis Prutduktie op de proppen, dat vond ik nog leuker. Mijn maskerade komt deels voort uit verlegenheid en is deels bedoeld als grap. Inmiddels weet heel Nederland al hoe ik echt heet. Misschien dat ik in de toekomst wel onder een ander pseudoniem ga werken.

Waar komt jouw fascinatie voor vleermuizen en Batman *vandaan?*

In een interview met een krant heb ik ooit eens gezegd, dat ik op een nonnenschool heb gezeten en dat ik gegrepen ben door het beeld van vrouwen in zwarte pijen die door de gang dwarrelen. *(lacht)* Ik heb als verlegen kind een moeilijke puberteit gehad. Ik heb meer in de schaduw gestaan dan in het volle zonlicht. Ik had mijn eigen wereldje. Ik heb iets met de vleermuis, het is mijn totemdier. Door die fascinatie kom je vanzelf bij *Batman* terecht. Op een gegeven moment kom je erachter dat ook hij een schaduwzijde heeft. Hij is niet zo oubollig als bijvoorbeeld *Superman*.
Bij vleermuizen mis je het menselijk element. Ik heb wel eens een echte vleermuizenstrip willen maken, maar de mogelijkheden zijn beperkt. Het wordt toch een gewone dierenstrip of allegorie. Maar met een man die een vleermuispak aantrekt, kan je meer. Ik wil nog eens een eigen *Batman*-verhaal maken. De figuur is sinds Millers *Dark Knight* interessanter geworden en ik heb nog wel ideeën voor de persoon Bruce Wayne.

Wat kunnen we nog meer van je verwachten?

Cartoons in *ZozoLala* natuurlijk, illustraties in *Zone 5300* en nog wat samenwerkingsprojecten met verschillende auteurs. Ik wil er echter niet te veel over kwijt. Dat schept alleen maar verwachtingen bij het lezerspubliek.

Dat publiek wacht. In het juryrapport wordt je een grafisch natuurtalent genoemd.

Ik heb inderdaad een tekenpoot. Ik besteed veel zorg aan mijn tekeningen, maar of ik ook een geboren talent ben? Ik ben tevreden met de dingen die ik maak. Ik heb soms wel een drang naar meer en ik weet dat ik een aantal kansen heb gemist als tekenaar, maar niet als mens. Ik wil hier en nu gelukkig zijn. Ik ben blij dat ik niet van strip hoef te bestaan, want je moet toch concessies doen. Nu kan ik doen waar ik zin in heb.

Strips als therapie

Hans van Soest

Al Davison over de totstandkoming van The Spiral Cage

The Spiral Cage

Al Davison (1960) is bij het Nederlandse publiek vooral bekend door zijn album De Minotaurus, *waarvan in 1992 een vertaling verscheen. Zijn debuutalbum* The Spiral Cage *is nooit vertaald en daarom ook een stuk minder bekend. In zijn geboorteland Groot-Brittannië ligt het album inmiddels alweer in de ramsj. Ten onrechte, want* The Spiral Cage, *met als ondertitel* An autobiography, *behoort tot het mooiste wat op stripgebied verscheen. In een persoonlijk handschrift schetst deze onderwijzer aan het London Cartoon Centre de strijd die hij heeft gevoerd tegen zichzelf en zijn omgeving. Davison werd geboren met een open ruggetje en leek ten dode opgeschreven. Toch overleefde hij en dwong hij zichzelf zelfs te lopen. In* The Spiral Cage *vertelt hij op overtuigende manier hoe hij de ketenen van zijn handicap heeft doorbroken. Nadat hij zijn lichaam had overwonnen, moest hij de strijd aan met zijn persoon en de wereld om hem heen. Toen hij de liefde en acceptatie eindelijk had gevonden in het boeddhisme en in de relatie met zijn vrouw Maggie, ontving hij de zoveelste tegenslag: Davison bleek te lijden aan M.E., in ons land beter bekend als het vermoeidheidssyndroom. Een gesprek met een man wiens levenskracht en optimisme onuitputtelijk lijken.*

De Minotaurus

The Spiral Cage begon als een heel persoonlijk dagboek. Niemand mocht het lezen. In de strijd tegen mijn handicap, begon ik te veranderen. Ik vond het belangrijk die veranderingen vast te leggen, zodat ik ze beter kon begrijpen. Hoe meer ik veranderde, hoe meer ik me begon te herinneren over mijn jeugd. Daarom besloot ik daar ook over te schrijven, om het hele proces te kunnen overzien. Toen ik nog in Newcastle woonde, ging ik op een dag naar Londen, waar ik een boedistische meditatiesessie bijwoonde. Na die eerste meditatie veranderde ik. Mijn wervelkolom rechtte zich en de misvormingen in mijn benen trokken weg. Thuis ging ik naar een vriend, die een stripwinkel heeft. Toen ik bij hem binnen kwam, kon hij niet geloven dat ik zo veranderd was. Ik was zeker tien centimeter langer geworden. Hij kwam achter de toonbank vandaan om te zien, of ik geen schoenen met plateauzolen aan had. Ik heb hem toen wat schetsen uit mijn dagboek laten zien. Hij vond dat ik het moest publiceren. Het kon volgens hem andere mensen helpen te genezen. Mensen die problemen hebben en die zo hun eigen kracht vinden. Dat was de reden dat ik het uiteindelijk gepubliceerd heb: om anderen te inspireren hun problemen op te lossen.

Maar het is toch vreselijk moeilijk om dit soort persoonlijke dingen met een onbekend publiek te delen?

Ik heb er heel lang over na moeten denken. Omdat ik de beschreven dingen al goed voor mezelf verwerkt had, was het minder moeilijk ze openbaar te maken. De Engelse uitgave is een bijgewerkte versie van de Amerikaanse uit 1987. In de tussentijd had ik Maggie ontmoet en vroeg ik me af of ik haar er wel bij wilde betrekken. Uiteindelijk hebben we samen besloten het te doen. Ik vond wel dat ik het dan ook goed moest doen. Omdat het mijn dagboek was, was het heel openhartig. Mijn uitgever wilde echter dat ik bepaalde dingen veranderde, zodat het minder schokkend zou zijn. In sommige naaktscènes moest ik kleren aan. Ook bepaalde dialogen wilde hij veranderd zien. Ik heb dat geweigerd. Wat ik in handen had waren de gesprekken zoals ze echt hebben plaatsgevonden, woord voor woord. Het is tenslotte mijn autobiografie en die wilde ik niet voor hem veranderen. Met veel pijn en moeite is het uiteindelijk uitgegeven zoals ik wilde. Het enige wat ik ermee gedaan heb, is de volgorde omgooien. Verschillende hoofdstukken kregen op die manier een bepaald thema. Inhoudelijk is er echter niets gewijzigd.

U zei dat uw lichaam reageerde op het boeddhisme. Dat klinkt op zijn zachtst gezegd vreemd.

Het ritme en het geluid bij de meditatie hebben invloed op je lichaam en je psychische gesteldheid. De lichamelijke veranderingen zijn een neveneffect van een mentale verlichting. Hoe meer je jezelf verandert, hoe meer vertrouwen je in jezelf krijgt en hoe positiever je over jezelf gaat denken. De lichamelijke veranderingen zijn daar een gevolg van. Het is heel natuurlijk. Zelfvertrouwen is een sleutel naar genezing voor elk probleem dat je hebt.

Wat is het in boeddhisme dat u de kracht heeft gegeven te veranderen?

De meditatie is een middel om je onderbewuste te ontsluiten. Iedereen heeft al verlichting in zich. Je draagt al barmhartigheid, wijsheid en kracht in je. Het kan echter onderdrukt worden door je angsten en je pessimisme. Het boeddhisme leert je je donkere kant te overwinnen.

Uit The Spiral Cage *blijkt dat u al een positief mens was, voordat u het boeddhisme ontdekte.*

Ja, maar hoe positief ik ook was, toch stuitte ik steeds weer op een blokkade. Mijn lichamelijke gesteldheid werd maar niet beter. Ik gebruikte het boeddhisme dan ook niet als een extern middel om mijn conditie te verbeteren. Het was juist iets dat bij me hoorde en iets ontsloot wat er al was. Ik denk dat iedereen wel iets in zich heeft wat hij op een gegeven moment tegen komt en niet kan verslaan. Bij mij was dat een lichamelijke blokkade. Boeddhisme leert je dat je alles aan kan.

Aan het eind van The Spiral Cage *lijkt uw ontmoeting met Maggie de laatste stap.*

Nee, het blijft een continu proces. Maggie en ik hadden allebei problemen. Toen we samen kwamen, ontdekten we dat we veel dingen samen op konden lossen. Er blijven echter steeds nieuwe uitdagingen. Nu is dat M.E., die ziekte kreeg ik tijdens het maken van *The Spiral Cage*. Op het moment probeer ik ook deze ziekte te verslaan met meditatie. Het is een groter handicap dan een open rug.

Alan Moore heeft het voorwoord van het album geschreven.

In de tijd dat ik met *The Spiral Cage* langs beurzen leurde, heeft hij me geholpen om het gepubliceerd te krijgen. Net als onder andere Will Eisner, Frank Miller en Dave Gibbons heeft ook hij me aangemoedigd en ondersteund. Het heeft uiteindelijk nog lang geduurd. Het vroege werk stamt uit 1986 en de Engelse uitgave kwam pas in 1990. Op het moment werk ik in mijn vrije tijd aan een vervolg. Het kan nog wel een jaar duren, want ik heb een hoop contractwerk liggen. Toen mijn ouders een jaar geleden stierven, kwamen er allemaal nieuwe herinneringen boven. Herinneringen die ik vergeten was, of had onderdrukt. Bijvoorbeeld dat mijn vader me heeft mishandeld en mijn zus sexueel heeft misbruikt. Hij leed aan een psychische ziekte. Door de meditatie kwamen er ook steeds meer herinneringen naar boven die de zwarte gaten in mijn geheugen vulden. Deze dingen behandel ik in mijn nieuwe album, evenals gebeurtenissen die teruggrijpen op die herinneringen. Ik heb er nog geen uitgever voor gevonden.

In uw leven zijn nog meer traumatische dingen gebeurd. Die herinneringen heeft u niet onderdrukt, maar juist behandeld in The Spiral Cage.

Maar daar was denk ik ook makkelijker mee om te gaan . Als je door je vader wordt mishandeld, is dat amper te bevatten. In elkaar geslagen worden op school of aangevallen op straat is echter een afstandelijker ervaring. Het overkomt meer mensen. Met mijn vader was het erger. Hij sloeg me niet alleen, maar bond me soms 's nachts aan een boom. Hij strafte me omdat ik dingen niet kon, dingen waarvan hij wel wilde dat ik ze deed. Ik heb die herinnering weggedrukt, omdat het niet paste binnen mijn belevingswereld. Thuis was het niet veilig voor me, terwijl ik dat juist zo hard nodig had. Vergeten was een vlucht om te overleven. Zes maanden na mijn vaders dood, kwam alles weer boven. Bij mijn zus is dit proces eerder begonnen. Zij heeft haar herinneringen echter niet zo goed kunnen dragen als ik. Onlangs is ze met een inzinking opgenomen in een inrichting. Zij zit nog vast in de dingen die mijn vader met haar deed.

Hoe komt het dat u het wel aan kan?

Mijn handicap heeft mij in zoverre gehard, dat ik het probleem op een andere manier benaderd heb. Er zijn echter ook mensen die hun handicap zelf al niet kunnen dragen. Dat komt dan vooral door de manier waarop je als gehandicapte wordt gestigmatiseerd. Bij mij was er daarnaast ook het boeddhisme dat me heeft gesterkt. Ik geloof in reïncarnatie en in karma. Misschien was het nodig dat ik werd geboren met een open rug, zodat ik me in dit leven verder kan ontwikkelen. Ik geloof in een stadium tussen leven en dood, waarin je je nieuwe leven als het ware bewust kiest. Ofwel om jezelf te ontplooien, ofwel om anderen te helpen. Alhoewel ik me niet meer bewust ben van die keuze, zou ik voor dit leven gekozen kunnen hebben. Nu kan ik anderen helpen door ze te leren hoe ze om moeten gaan met hun problemen. Ik vind het fijn om mensen gelukkig te maken.

Dus uw open rug en de mishandeling door uw vader hebben u meer mens gemaakt?

Ja, ik denk dat het me bewuster heeft gemaakt van alles. Ik kan me identificeren met andermans lijden. Zoals in *De Minotaurus*, waarin ik me identificeer met negers die zuchten onder racisme en met anderen die worden onderdrukt om hun sexuele geaardheid of geslacht. Mijn handicap geeft me begrip voor dingen die ik anders waarschijnlijk niet zo makkelijk begrepen zou hebben.

Zelfportret, Haarlem juni 1994

The Spiral Cage

Heeft het gegeven dat u als artiest in staat bent u te uiten, u meer mens gemaakt?

Het helpt als je je gevoelens op papier kunt krijgen, zeker. Het is allemaal onderdeel van het zelfde proces: een creatief leven. Mijn vaardigheden als striptekenaar helpen me daarbij.

Maar is creativiteit doel of middel?

Beide, je zet de therapie om in een doel. Als ik *The Spiral Cage* als dagboek had bewaard, had het slechts een beperkt effect gehad. Nu ik mijn werk openbaar heb gemaakt, is de therapie een doel geworden. Ik kan er nu ook andere mensen mee helpen. Ik heb brieven gekregen van lezers die schreven, dat *The Spiral Cage* juist een therapie voor hèn was. Ze konden hun problemen erdoor aan. Dat is nu het belangrijkste voor mij: anderen inspireren iets van hun leven te maken en zich niet overal bij neer te leggen.

Is het maken van strips na de voltooiing van The Spiral Cage *nog wel een uitdaging?*

Ja, want ik moet steeds weer volkomen eerlijk ten opzichte van mezelf zijn. Ik wil niet zomaar een verhaaltje vertellen. Mijn projecten laten me naar mezelf kijken, naar mijn angsten, mijn twijfels. Ook grafisch zoek ik steeds nieuwe uitdagingen. Als ik een bepaalde stijl eenmaal in de vingers heb, schakel ik over op een moeilijkere. Het is wel zo dat de tekeningen in dienst moeten staan van het verhaal. Tegelijkertijd vind ik dat de tekeningen alleen werken, als ik er moeite voor moet doen. Hetzelfde geldt voor het scenario. Ik moet steeds verder gaan in het ontwikkelen van mijn vaardigheden en het ontdekken van mezelf.

De Minotaurus

Maar kan het persoonlijker dan The Spiral Cage*?*

Niet in de letterlijke betekenis, omdat het een autobiografie is. Maar bij ieder nieuw project verken ik mijn leven verder.

Maar was De Minotaurus *voor u even bevredigend als* The Spiral Cage*?*

Ja, want het boek gaat over mijn eigen ervaringen, omgezet in een fictief verhaal. Dat wat de personages in het album overkomt, is mij en vrienden van mij ook overkomen. *De Minotaurus* begint met een scène, waarin Banshee in elkaar wordt geslagen door een groepje skinheads. Dit soort negatieve beelden blijven altijd het duidelijkst achter bij een lezer. Ik vond het een uitdaging om deze scène te

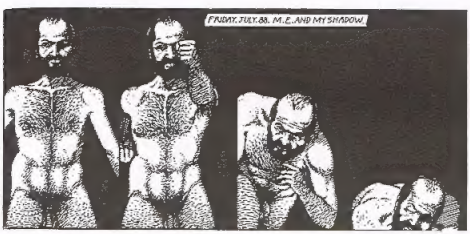

The Spiral Cage

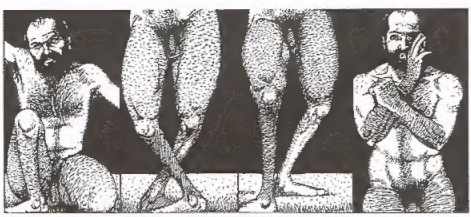

overklassen met een positieve aan het eind van het album, waarin Banshee het geluk heeft gevonden. Ook de tekeningen waren een uitdaging. Ik had nog nooit zo in kleur gewerkt.

In hoeverre zijn Banshee en Al Davison een en dezelfde persoon?

Hij is mijn alter ego. Banshee is zoals ik was, voordat ik de kracht vond te veranderen. Ik was ook op zoek toen ik jonger was. Mijn leven had even tragisch kunnen zijn als het zijne. Hij vertegenwoordigt mijn negatieve kant.
Ook de dokter is een deel van mij. Ze ziet er uit als alle andere mensen. Ze is mooi en lijkt zelfverzekerd. Haar wijnvlek vertegenwoordigt echter haar verborgen angsten en onzekerheid. Toen ik mijn handicap eenmaal overwonnen had, had ik nog steeds mijn angsten die ik moest overwinnen. De dokter vertegenwoordigt die kant van mij.

Ik ga u nu dezelfde vraag stellen, die uzelf in een scène van The Spiral Cage *ook stelt. Wat is een handicap?*

Een handicap is een beperking. Wat ik in die scène heb willen zeggen, is dat iedereen eigenlijk gehandicapt is, omdat iedereen beperkingen heeft. Ik kan dingen die jij niet kan en andersom. Ik heb bijvoorbeeld een zwarte band karate, jij niet. In een gevecht zou jij dus gehandicapt zijn tegenover mij. Toch ben ik degene die het etiket gehandicapt opgeplakt krijg. Ik probeer mensen ervan te overtuigen, dat je niet over anderen kunt oordelen omdat ze toevallig anders lopen of er anders uitzien. Ik heb op *The Spiral Cage* meer reacties gekregen van mensen die niet gehandicapt zijn, dan van mensen die dat wel zijn. Ze identificeren zich met mijn strijd en met mijn leven, terwijl ze zelf een gewoon, gezond lichaam hebben. Dat bedoel ik ermee als ik zeg, dat iedereen gehandicapt is. Ik heb een zichtbare handicap. Veel mensen lijden op dezelfde manier, maar hebben niets zichtbaars. Zij kunnen zich identificeren met mij.

Waarom bent u karateles gaan volgen?

Om mijn leven te redden, in de letterlijke betekenis van het woord. Je kunt jezelf niet verdedigen met golf, tenzij je een golfclub bij je hebt. De fascisten in mijn land vallen gehandicapten aan. Hitler zei dat gehandicapten niet menselijk waren. Een aanval zoals ik in *The Spiral Cage* beschreven heb, overkomt mij regelmatig. Ik zou al meerdere keren zijn vermoord, als ik geen karate had geleerd. Het was een redmiddel.
Ik woon inmiddels in Londen. Sinds mijn verhuizing uit Newcastle heb ik minder problemen gehad. Behalve vorig jaar, toen ik met de bus naar Noord-Londen ging om boodschappen te doen. Ik werd uit de bus getrapt, waarna ze boven op me sprongen. Het was de enige keer dat ik gewond raakte bij een gevecht. Normaal gesproken win ik altijd. Ik geef ook zelf karateles.

Waarom uit u zich in strips en niet in een ander medium, zoals bijvoorbeeld muziek?

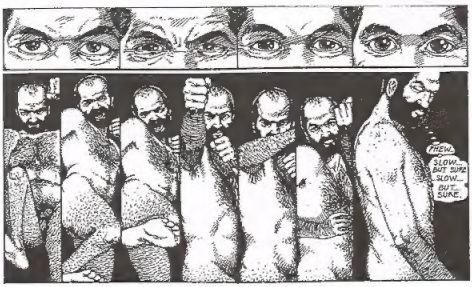

Omdat er in de isolatiecel van het ziekenhuis waar ik geboren ben geen instrumenten waren. Er was wel pen en papier. Als ik wilde communiceren met de zusters, tekende ik iets op papier. Ik ben na mijn geboorte twee jaar lang in dat ziekenhuis gebleven. Ik kon nog niet praten en communiceerde met strips. Dat ziekenhuis heeft waarschijnlijk de grootste collectie tekeningen met vulle luiers in de hele wereld. Daarmee maakte ik namelijk duidelijk dat ik verschoond moest worden.

Steeds meer auteurs zijn haast exhibitionistisch eerlijk in hun strips. Zo erg, dat de lezer zich een voyeur voelt om zo in iemands leven te kijken.

Ja, dat effect beoog ik ook. Het is goed als mensen zich er onbehaaglijk bij voelen, want dan zien ze de dingen anders dan voor het lezen van het album. Als gehandicapte ben ik gewend dat mensen constant naar me kijken. Als ik door de straat loop, staren ze me na met een vreemde blik in de ogen. Door mensen in mijn leven te laten kijken, draai ik het om. Ik laat hen zich onbehaaglijk voelen, omdat ze in wezen over zichzelf lezen. Als je dit leest, zul je soms je eigen leven erin herkennen. Het is als een spiegel. Het laat mensen misschien begrijpen hoe onbehaaglijk ik me voel, als ze me nakijken.
Ik hanteer een andere aanpak dan bijvoorbeeld Art Spiegelman doet in *Maus*. Hij geeft op een objectieve wijze informatie, die in je hoofd wordt omgezet tot emotie. Bij mij werkt het andersom. Ik sla je recht in je gezicht. Ik hoop dat het tweede deel het zelfde effect zal hebben.

The Spiral Cage *is een erg optimistisch boek. Toch kon ik me na lezing niet aan de indruk onttrekken, dat u zich om de een of andere reden nog steeds lelijk voelt.*

Niet meer. Vroeger voelde ik me wel lelijk, toen ik jonger was. Vrouwen zeiden me dat ik lelijk was. Ze vonden het tegennatuurlijk om met een gehandicapte te vrijen, net als met een dier. Mijn hele leven zeggen mensen me al dat ik lelijk ben en dat normale meisjes nooit met me uit zullen gaan, omdat ik een monster ben. Ik begon me sinds mijn jeugd dus te identificeren met een monster. In *De Minotaurus* identificeerde ik me met de wereld die me als een monster zag. De minotaurus vindt zichzelf niet lelijk. Hij weet dat hij er anders uit ziet. Hij is niet bang voor zijn uiterlijk, maar voor de reactie van anderen op zijn uiterlijk. Hij is bang voor mensen die zijn mismaaktheid zien, omdat hij weet hoe mensen hem behandelen.

Bent u er nog steeds bang voor?

Nee, ik ben veel zekerder geworden. Mijn relatie met Maggie heeft veel verschil gemaakt. Ik hoef me niet meer te schamen voor mijn lichaam en voor mijn littekens. Lees de scène maar, waarin ze mijn littekens kust. Zoiets helpt me tevreden te zijn met mezelf. Als ik naar buiten ga in korte broek of naar het strand in een zwembroek, doet dat me niets meer. Ik voel me niet meer lelijk. Banshee laat mijn donkere kant zien, zoals ik had kunnen zijn als ik Maggie nooit ontmoet had. En als ik het boeddhisme niet ontdekt had en zo niet de kracht had gevonden te veranderen. Banshee verandert ook als hij de vrouw ontmoet die van hem kan houden en hem kan accepteren. De vrouw voelt zich ook onzeker door haar wijnvlek en wil ook geaccepteerd worden. Samen kunnen ze zichzelf zijn. En daar draait het om in het leven.

HET LAATSTE OORDEEL

Willem

Arno: 18 Brumaire (Denoël/Martin)

Met name de historische scenario's van Jacques Martin zijn behoorlijk stroef. In zijn ijver geschiedkundig verantwoord werk af te leveren, verliest Martin de noodzakelijke voortgang van zijn verhalen regelmatig uit het oog. De helderheid van zijn door Hergé beïnvloede tekenstijl en de verrassingen waarvoor de lezer wordt gesteld door het tijdgebonden gedrag en normbesef van de hoofdrolspelers, zorgen er echter voor dat zijn albums bijna altijd leesbaar blijven. Wanneer Martin voor andere striptekenaars schrijft, wordt het uiteindelijke resultaat dan ook in hoge mate bepaald door de klaarheid van het tekenwerk.
De eerste drie verhalen uit de *Arno*-reeks zijn getekend door André Juillard. Zijn tekeningen waren helder en in een energieke stijl neergezet. Dat was maar goed ook, want de scenario's van Martin voor *Arno* zijn ware kronieken van onlogica. Voor *18 Brumaire*, het vierde deel uit de serie, heeft Jacques Denoël de pen overgenomen en gaat alles fout. Martin laat zich helemaal niets meer gelegen liggen aan het verhaal en wil eigenlijk alleen maar de gebeurtenissen rond de machtsgreep van Napoleon op de in de titel genoemde datum beschrijven. De Franse Hitler wordt daarbij overigens bedenkelijk gunstig afgeschilderd. Denoël heeft dus een hoop recht te breien. Zijn lijnvoering is echter overdadig en geeft een donker effekt. Volgetekende vlakken vertragen het leesritme in plaats van de broodnodige versnelling aan te brengen. Wat bij Juillard in één oogopslag duidelijk was, vraagt bij Denoël kijktijd. Tot overmaat van ramp geeft de inkleuring een modderige indruk door een voorkeur voor donkere tinten. Glénat heeft bovendien teruggegrepen naar een oude gewoonte en het album op pleepapier gedrukt, waardoor tekeningen en inkleuring tot een troebele brij verworden. Deze negatieve effekten versterken elkaar en maken het lezen van dit album tot een moeizame klus. *18 Brumaire* is een matig stripverhaal van een ongelukkig gekozen tandem. *(Jef)*
Uitgeverij Glénat; ƒ 8,95/BF 180; 45 pl.; kleur.

Son of a gun (Willem)

Tom Gun verliest in een dronken bui zijn pistool. Daarmee wordt een moord gepleegd, met zijn vingerafdrukken nog op het wapen. Op zoek naar degene die hem dit geflikt heeft, trekt de hoofdpersoon diep de stad in. Daar rekent hij af met de dief van zijn wapen en dan begint het verhaal pas echt. Achtervolgd door op wraak beluste onderwereldfiguren, wordt Tom geconfronteerd met zijn eigen verleden.
De Publishers Of Strange Stories in Extremo (P.O.S.S.E) hebben met het album *Son of a gun* een niet al te extreem vreemd verhaal uitgegeven. Hoewel het veelbelovend van start gaat, verzandt het verhaal toch in een doorsnee avonturenstrip. De opbouw zit niet slecht in elkaar. Als een hartslag voel je de spanning in de stad van de pagina's kloppen. Maar de laatste confrontatie van Tom Gun met zijn belagers en de uiteindelijke ontknoping zijn gekunsteld en ongeloofwaardig. Bovendien wisselt het vertelperspectief slordig van een monologue interieur van de hoofdpersoon naar een alwetende verteller.

De auteur Willem (Bernard Holtrop) kennen we vooral als cartoonist en schrijver van korte strips met bijtende humor. *Son of a gun* is daarentegen een realistisch verhaal. In mooie zwart-wittekeningen kalkt Willem het verhaal als graffiti op het papier. Dat geeft een sfeervol effect, want het -overigens in het Engels vertelde- verhaal speelt zich geheel af in de afbraakbuurten van de grote stad. *Son of a gun* is dan ook best een aardig album, maar over het geheel genomen helaas niet overtuigend genoeg. *(Hans)*
Uitgeverij P.O.S.S.E.; ƒ 19,95; 52 pl.; zwart-wit; slappe kaft.

Dictionnaire mondial de la bande dessinée (Gaumer & Moliternl)

Er zijn niet veel boeken die een min of meer kompleet beeld proberen te geven van de wereld van de strip. Het samenstellen van dergelijke naslagwerken vergt engelengeduld en de noodzakelijke grote omvang staat garant voor een stevige prijs. Desondanks is de afgelopen decennia druppelsgewijs een aardige rij dikke pillen over dit onderwerp verschenen. In de Verenigde Staten verscheen met *The comics* door Coulton Waugh in 1947 waarschijnlijk de eerste inventarisatie en analyse van het (Amerikaanse) stripverhaal. In ons taalgebied was *Wordt vervolgd - stripleksikon der Lage Landen* door Evelien en Kees Kousemaker in 1979 een eerste serieuze poging. Franstaligen zijn altijd beter af geweest. Aangezien zij over het algemeen meer belangstelling hebben voor strips dan elders het geval is, druppelt de Franse kraan het meest. Een flink deel van de zogenaamde secundaire stripliteratuur is dan ook in het Frans geschreven. Zo publiceerde Henri Filippini nog niet zo lang geleden zijn uitvoerige *Dictionnaire thématique de la B.D.* en is er nu weer een kloek naslagwerk verschenen: het 682 pagina's tellende *Dictionnaire mondial de la bande dessinée*. Auteurs zijn Patrick Gaumer en Claude Moliterni en dat zijn bekende veelschrijvers over het onderwerp strip.
Het *Dictionnaire mondial de la bande dessinée* heeft de allure van een encyclopedie en wordt natuurlijk niet bij toeval uitgegeven door Larousse. De opzet is uitgesproken encyclopedisch: het boek is een alfabetisch namenregister, dat 1800 lemma's van strips, stripfiguren, striptijdschriften en stripauteurs beslaat. Elke opgenomen naam is voorzien van een gedegen en bondige toelichting. Gaumer en Moliterni hebben zich bewust beperkt tot een namenregister. Er komen dus geen trefwoorden over genres, tijdperken of verhaaltechnieken in voor. Voor een beschrijving van de ontwikkeling van het beeldverhaal en het ontstaan van bepaalde stromingen moet de lezer zich tot andere literatuur wenden. De auteurs proberen dit enigszins te ondervangen door in acht katernen van elk acht pagina's in kleurendruk de belangrijkste stadia samen te vatten die de strip heeft doorlopen. De gekozen aanpak heeft het voordeel van snelle toegankelijkheid. Wie iets over een bepaalde strip of tekenaar wil weten, heeft het zo gevonden. Het nadeel is,

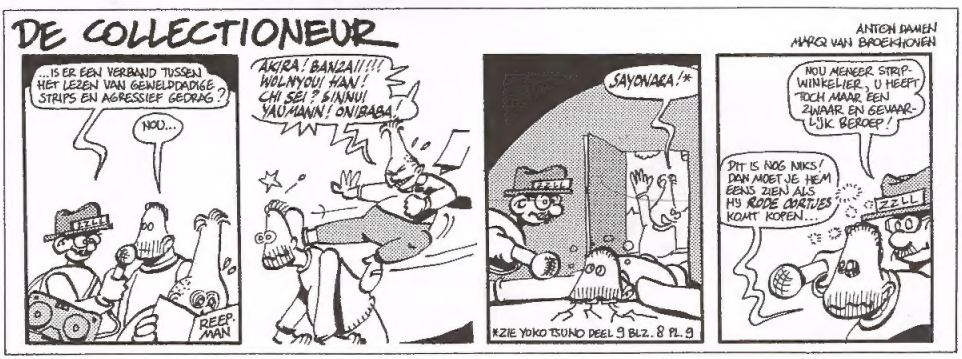
DE COLLECTIONEUR
ANTON DAMEN
MARC VAN BROEKHOVEN
...IS ER EEN VERBAND TUSSEN HET LEZEN VAN GEWELDDADIGE STRIPS EN AGRESSIEF GEDRAG?
NOU...
REEP-MAN
AKIRA! BANZAI!!! WOLMYOU! HAN! CHI SEI? SINNU! YAUMANN! ONIBABA!
SAYONARA!*
KZIE YOKOTSUNO DEEL 9 BLZ. 8 PL. 9
NOU MENEER STRIP-WINKELIER, U HEEFT TOCH MAAR EEN ZWAAR EN GEVAARLIJK BEROEP!
DIT IS NOG NIKS! DAN MOET JE HEM EENS ZIEN ALS HY RODE KORTJES KOMT KOPEN...
ZZLL

dat de grote lijnen buiten beeld blijven.
De beperking tot één deel komt de hanteerbaarheid ten goede, maar dwingt tot een strenge selektie van de op te nemen onderwerpen. Zeker wanneer, zoals het woordje *mondial* in de titel aangeeft, strips uit de hele wereld worden behandeld. Met 1800 trefwoorden kunnen natuurlijk lang niet alle strips en hun makers worden opgenomen. De auteurs zeggen daar in een interview met *(A Suivre)* het volgende over: *"Je moet je geen illusies maken, met 1800 lemma's bestrijk je niet meer dan een deel van de strip, met noodzakelijkerwijs enige persoonlijke keuzen. Om uitputtend te zijn, hadden we ongeveer 30.000 lemma's moeten maken. Nu zijn de Franstalige auteurs enigszins bevoordeeld ten opzichte van sommige Brazilianen, Argentijnen of Amerikanen."* Dat is echter te eufemistisch. Franstalige auteurs zijn oververtegenwoordigd. Voor een Frans naslagwerk is het weliswaar al verdienstelijk dat Nederlandse auteurs als Van den Boogaard, Kresse, Kuijpers, Lodewijk, Piët en Toonder zijn opgenomen, maar niettemin kunnen bij het ontbreken van anderen vraagtekens worden geplaatst. Een opvallende Nederlandse afwezige is Dick Matena, die zich met strips als *Mythen* en *Lazarus Stone* toch ook internationaal in de kijker heeft getekend. Ralf König, die in Duitsland de homostrip heeft geïntroduceerd, ontbreekt eveneens. Net als de Japanner Keiji Nakazawa, die met *Barefoot Gen* een van de meest aangrijpende anti-oorlogsstrips heeft gemaakt. Evenmin opgenomen: de Amerikanen Charles Burns *(Big Baby)* en Jaime en Gilbert Hernandez *(Love & Rockets)*. Beter had men kunnen kiezen voor een beschrijving van het werk van meer auteurs, in plaats van de kolommen tekst die nu worden verspild aan *Arno, De reizen van Takuan, Timon van de Velden* en andere reeksen.
Ook bij het jonge talent doet zich enige willekeur voor. Waarom Thierry Robin *(Chinees Rood)* wel een plaatsje heeft gekregen en Gabrion *(De Javamens)* niet, is mij niet duidelijk. Ook de illustratiekeuze is regelmatig onduidelijk. Dat er bij de levensloop van Carl Barks geen plaatje van een Duck is te bekennen, mag vreemd heten. Bovendien worden er als illustratie nogal eens minder geslaagde stripplaatjes gebruikt.
Ondanks bovengenoemde minpunten, is het *Dictionnaire mondial de la bande dessinée* beslist een geslaagd boek. Wanneer het wereldomvattend woordenboek moet worden ingekrompen tot een nog enigszins handzaam boek, dat tot veelvuldige raadpleging uitnodigt, dan is de noodzakelijke selektie van onderwerpen per definitie voor diskussie vatbaar. Daar staat echter tegenover, dat het *Dictionnaire mondial de la bande dessinée* dankzij 1800 blokjes uitleg en meer dan 1000 illustraties een zeer informatief naslagwerk is geworden, dat in elk geval bij mij niet zal verstoffen. *(Paul)*
Uitg. Larousse; ƒ 159,95/BF 2.000; 682 pag.; zwart-wit/deels kleur; harde kaft.

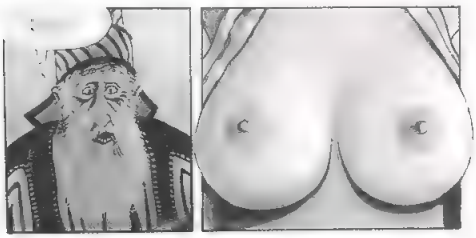

Mourier

Askell, de waterwereld: Het goddelijk smeersel (Mourier/Arleston)
Het grote genot (Ribera/Godard)

Op de voorplaat van *Het goddelijk smeersel* zien we hoofdpersone Cybil in volle glorie. Meedogenloos berijdt zij een zeemonster en hanteert daarbij stevig de zweep. Symboliek dient er bij een kaftje vooral dik op te liggen, want voor de doelgroep moet het duidelijk zijn.
Het goddelijk smeersel is het eerste deel in een serie over de planeet Askell, die voor het grootste deel uit water bestaat. Tegen het gebruikelijke middeleeuwse decor spelen zich de belevenissen af van een gezelschap toevallige lotgenoten. Onbetwiste hoofdpersone is Cybil, een vrouw van het type Roodhaar: nutteloos hesje, haar op de tanden en minachting voor de bronstigheid die zij bij haar omgeving oproept.
Het scenario is geschreven door Scotch (!) Arleston en gepenseeld door Jean-Louis Mourier en samen hebben ze een heel aardig album weten te maken.
De beide heren hadden er duidelijk zin in. Er zit vaart in het verhaal en Cybil, een striptease-danseres in havenkroegen, ziet er goed uit. Het aardige is dat het hele album één lange strijd is tussen Cybil en de andere sexe. Meestal komt onze heldin daarbij als winnares uit het gevecht. De enkele keer dat ze het onderspit delft en het gebruikelijke ritueel moet ondergaan, zit ze de rit uit met een smeulende woede die garant staat voor minstens twee nieuwe delen in de serie. Het geheel wordt gekruid met een onderkoelde, maar overal aanwezige ironie die de verteerbaarheid van het verhaal zeer ten goede komt. Twee figuren uit het album zeggen het treffender dan ik: "Dat didactische symbolisme is boeiend!" "Ja, vooral als ze zich bukt!"
Hoe het niet moet, laten Ribera en Godard, toch twee stripmakers van naam, zien in *Het grote genot*. Als er weer goed belegd brood op de plank moet komen en de laatste *Axel Moonshine* niet snel genoeg uit de pen en het penseel van het duo komt, knallen ze er even wat groot genot tegen aan. Maandagmorgen beginnen, dinsdagavond klaar. Het verhaal gaat over vrouwen die het steeds met elkaar willen doen, omdat de mannen slechter tegen veranderingen in de biosfeer kunnen dan vrouwen en daarom uitgestorven zijn. Deze uitleg staat in plaatje één, zodat er verder niet moeilijk hoeft te worden gedaan. Godard kon alvast naar huis. Ribera, een beetje humeurig dat hij alleen verder moest, raffelde als een gek de tekeningen af. De voorplaat alleen al is in staat de argeloze stripkoper een week onmachtig te maken. *(Jef)*
Askell: Uitgeverij Arboris; ƒ 8,95/BF 180; 44 pl.; kleur.
Het grote genot: Uitgeverij Arbons; ƒ 9,95/BF 195; 46 pl.; kleur.

Hirn

De Macht der Onschuldigen 1: Joshua (Hirn/Brunschwig)

Joshua van scenarist Luc Brunschwig en tekenaar Laurent Hirn, is een primitief beeldverhaal. Het basisgegeven is heel aardig. Het gewelddadige New York is het decor voor de innerlijke strijd van een Vietnam-veteraan enerzijds en de overlevingsmethoden van diverse groeperingen anderzijds, waarbij schone handen een illusie lijken te zijn. Het lukt scenarist Brunschwig echter niet dit idee in een coherent en goed lopend verhaal om te zetten. Het onderbrengen van meerdere verhaallijnen vraagt inventiviteit en vooral een konsekwente logica. Op zich weet de schrijver de geestelijke kwelling van de Vietnam-veteraan Joshua Logan nog wel te koppelen aan de machinaties van de burgervader om aan de macht te blijven. Maar het aantal stoplappen dat nodig is om alles uit te leggen, doet het verhaal in de voegen kraken. Een hoertje voert over een drukke straat heen een gesprek met haar redder die onderwijl met zijn vriend discussieert, een bokser houdt middenin een juichende menigte een uitgebreide monoloog over de integriteit van een kandidate voor het burgermeesterschap en iedereen is bekeerd. Bovendien is de wijze waarop de zittende burgermeester zijn positie veilig wil stellen volstrekt ongeloofwaardig.
Het tekenwerk van Hirn sluit aardig aan bij het niveau van dit scenario. Opnieuw is de basis wel aardig, maar mist de uitwerking kwaliteit. De tekenstijl lijkt op die van Boucq maar zonder diens aandacht voor details. Al blijkt uit de camerastandpunten van Hirn dat hij het moeilijkere werk niet schuwt, toch oogt zijn werk regelmatig onverzorgd en haastig.
Joshua is het eerste deel van *De Macht der Onschuldigen*. Hopelijk weten de auteurs in de volgende delen een hoger niveau te bereiken. *(Jef)*
Uitgeverij Oranje, 61 pl.; kleur; harde kaft.

Korea (Kurzman)

Een jaar na zijn overlijden, verschijnt bij Sherpa het album *Korea* van Harvey Kurtzman. Het boek is een verzameling van zes verhalen die alle over de Koreaanse oorlog gaan. In deze verhalen laat de grote man achter *Mad* zich van zijn meest serieuze kant zien. Met grote nadruk prent hij de lezer in dat oorlog een hel is voor iedereen. Daarbij weet hij soms geen maat te houden. In het ver-

haal *Puin* beschrijft hij het noodlot van een Koreaanse boerenfamilie tijdens de oorlog. De boodschap is echter zo loodzwaar geworden en de herhaling in de pagina-opbouw zo nadrukkelijk, dat het nauwelijks meer serieus te nemen is.
In de andere verhalen is het prekerige toontje echter net voldoende ingehouden om het zicht op de fraaie grafische vormgeving niet te belemmeren. Zijn semi-karikaturale tekeningen bij de realistische scenario's wringen genoeg om zijn expressionistische tekenstijl volledig tot hun recht te laten komen. Met gebruik van arcering en zwarte en witte vlakken worden accenten gelegd die sfeer en karakter geven aan de schetsmatige anecdotes. Waar de betrokkenheid bij het onderwerp de schrijver Kurtzman vaak verleidt tot zwaar melodrama, stuwt het de graficus Kurtzman tot grote hoogten. *(Jef)*
Uitgeverij Sherpa; ƒ 19,95/BF 399; 39 pl.; zwart-wit.

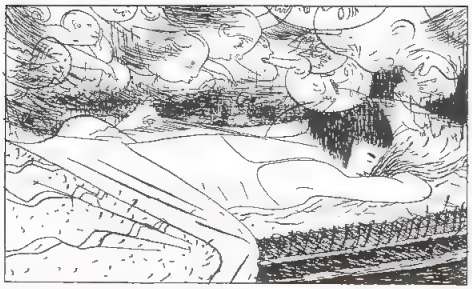

Mattotti

Ahum (Mattotti/Ambrosi/Piersanti/Kramsky)

Lorenzo Mattotti heeft geen nadere introductie meer nodig. De prachtige overzichtstentoonstelling van zijn werk tijdens de jongste Stripdagen in Haarlem moet zelfs de laatste scepticus hebben overtuigd: de Italiaan is een van de meest veelzijdige en toonaangevende stripmakers van het moment.
In Haarlem lag ook zijn nieuwste album, *Ahum*. Hierin borduurt Mattotti voort op de stijl van zijn persoonlijk getinte zwart-witstrip *De man aan het raam* uit 1992. Op het omslag van *Ahum* is zelfs het laatste restje kleur verdwenen. Mattotti's lijntekeningen zijn nog losser, spontaner geworden, het lijnenspel op sommige momenten nog drukker (zie de Pollock-achtige lijnenwirwar op het omslag).
De verhalen, verteld in het rustige tempo van twee, hooguit drie stroken per plaat, zijn niet van Mattotti zelf. Voor de eerste twee scenario's tekenden respectievelijk Ambrosi en Piersanti. Beide verhalen gaan over een ontmoeting. Alledaagse personages, zonder duidelijke achtergrond, beleven een kortstondig weerzien met hun verleden. Ze komen en ze gaan weer verder. Een licht gevoel van melancholie is alles dat hen rest. Het derde en laatste verhaal, een eerbetoon aan jazz-bassist Charlie Mingus gemaakt op scenario van Kramsky, valt bij de voorafgaande uit de toon. De energie van Mingus' muziek, het nerveuze ritme van de grote stad *("Vooruit, Charlie, ouwe jongen, haal eruit wat erin zit!")*, leidt niet tot tobberig overpeinzen. Nee, dit titelverhaal speelt in een wereld die grenst aan de waanzin, vol wilde associaties en vervreemdende perspectieven.
In een goede verhalenbundel komen de verschillende verhalen op een of andere manier bij elkaar. Het mag duidelijk zijn dat er op *Ahum* in dit opzicht nogal wat valt af te dingen. *Ahum* is eerder een samenraapsel dan een eenheid. De verhalen blijven op zichzelf staan.
Na deze opmerkingen blijft het de vraag of er aan de verhalen zelf nog wat valt te genieten. Dat valt er inderdaad, mits je enige tolerantie kunt opbrengen voor vrijblijvendheid. De verhalen van Ambrosi en Piersanti gaan over een ogenschijnlijk willekeurige, alledaagse gebeurtenis uit iemands leven, waar een wereld van betekenis achter schuilgaat. Wat voor betekenis precies, dat mag de lezer grotendeels zelf invullen. Het zit subtiel in de verhalen verweven, vergezeld van enkele mooie persoonlijke observaties. Ook visueel valt er aan deze psychologische verhalen het een en ander te beleven (let eens op het spel met de verhouding beelduitsnede-tekst). Kramsky's verhaal over Mingus is alleen al het lezen waard, omdat het de ergste jazz-clichés weet te omzeilen. Maar al met al is *Ahum* niet zo bijzonder dat Mattotti er veel nieuwe lezers mee aan zal spreken. Terwijl in Haarlem nadrukkelijk bleek dat van Mattotti nog veel mooi werk onvertaald is gebleven. Komt dat nu eens aan de beurt? *(Toon)*
Uitg. Oog & Blik, ƒ 15,00; 24 platen; zwart-wit.

ZEKER LEZEN

Het Besloten Land (Tardi/Forest)

Lang voordat Jacques Tardi zich aan de verstripping van romans waagde, gaf hij beeld aan een literair scenario van collega Jean-Claude Forest. In 1979 publiceerde het duo de striproman *Het Besloten Land*, het verhaal van twee mannen die koortsachtig greep willen krijgen op hun toekomst en een vrouw die hun beider lot ongewild verbindt.
Het plot kent twee ogenschijnlijk geheel verschillende verhaallijnen, die naast elkaar door het album lopen. Enerzijds is er de bizarre geschiedenis van Arthur Toch. Hij is een telg van verarmde adel en tracht het voorvaderlijk grondbezit terug te winnen. Het surrealistisch decor is het extreem versnipperde landgoed. Daarnaast worden de zeer voorstelbare machinaties beschreven van een zittende president die de komende verkiezingen dreigt te verliezen en daarom zijn toekomst probeert veilig te stellen. Plaats van handeling is de Franse Republiek.
Door de belangrijkste personages wordt onwaarschijnlijk veel gekletst, gefoeterd, geleuterd, jargon gebruikt en met omhaal van woorden gesproken. In het barokke taalgebruik en de inhoud van hun ellenlange verhalen, worden de verschillende karakters echter afgetekend vormgegeven. De voortgang van het verhaal wordt, ondanks de koortsachtige ijver van de twee mannelijke hoofdpersonen, vertraagd door een taaie verbale stroop. Pas aan het eind versnelt het tempo, als de aktie voor alle betrokkenen onkontroleerbaar is geworden. Maar deze traagheid heeft een duidelijke funktie. *Het Besloten Land* is een metafoor voor de geschiedenis van de menselijke beschaving. Strevend naar een volledige kontrole over het eigen bestaan, stevenen we af op een onvoorspelbare en onbeheersbare finale. Wie winnaar of verliezer zal zijn, bepaalt het grillige lot.
Ondanks de geregiseerde traagheid is *Het Besloten Land* niet saai Schitterende zinnetjes als: 'GOD beware ons ervoor HEM een proces aan te doen ... we hebben het al druk genoeg' of 'Altijd even achterbaks! Dat verduistert mijn post, dat sterft in het geniep... Mijn God, kennen ze dan geen grenzen?' zorgen voor strategisch gedoseerd vermaak. Kleine subplots verlevendigen het verhaal. Ook is het taalgebruik bloemrijk, inventief en naadloos passend bij de karakters. Bovenal levert de langzaam maar zeker duidelijk wordende analogie (en de essentiële verschillen) tussen de beide verhaallijnen een spanningsboog op, die tot lezen blijft dwingen.
Toch zou *Het Besloten Land* geen goede *strip*roman zijn geweest, als het tekenwerk niet werd verzorgd door Jacques Tardi. Getraind door de behoefte om ook in zijn zelfgeschreven strips een overmaat aan informatie te geven, lukt het hem *Het Besloten Land* trefzeker in beeld te brengen. Handig weet hij tussen de lappen tekst door ook de kijker bezig te houden. Gebruikte uitdrukkingen en gezegden worden uitgebeeld ter verlevendiging van het verhaal. De surrealistische scènes op het landgoed zet Tardi nog eens aan door een overdaad aan afscheidingen in een sterk golvend landschap. Niet alleen illustreert hij het scenario van Forest uitstekend, ook geven zijn tekeningen ekstra informatie of andere accenten. Tardiaanse familienamen als Hartstut, Gortenteller en Valavond geven bovendien aan, dat het scenario niet vrij is van zijn invloed.
De twee stripreuzen Forest en Tardi hebben met *Het Besloten Land* aangetoond dat ook binnen de strip literaire pretenties waargemaakt kunnen worden zonder het eigen medium ontrouw te zijn. De diepgang van het verhaal wordt bepaald door een wisselwerking tussen tekst en tekenwerk. *(Jef)*
Uitgeverij Casterman; 193 pl.; zwart-wit.

Snapshots

Hellblazer

Groot nieuws van overzee: Het Comic Defense System is vernieuwd en is nu bestand tegen alle enge Russen, Japanners en Midden-Oostelijken. Ik hoor jullie vragen: Star Wars was toch ook komisch? Maar het gaat hier om een aanpasbaar opbergsysteem voor stripboekjes. Nu Jack 'Captain America' Kirby overleden is, wordt het immers tijd om te hamsteren.

Bezinning

Valt er veel te hamsteren? Mwôh. Na de vakantieperiode volgt een tijd van bezinning. Geen bombardement dus deze keer met over elkaar struikelende superhelden, maar een aantal hapklare brokken. DC roept augustus uit tot 'Zero Month'. Veertig titels worden geherdefinieerd en toegankelijk gemaakt voor het nieuwe lezersleger. K.C. Karlson (DC) noemt het een "Cosmic Welcome Mat". Beam me up, Beavis.
In overeenstemming met ons digitale tijdperk krijgen deze afleveringen het nummer 0. In **Adventures of Superman** ($ 1.50) en **Batman** ($ 1.95) worden de jonge jaren van deze Oude Lullen herkauwd; ook o.a. **Aquaman**, **Catwoman** en **Flash** (allen $ 1.50) nemen een frisse duik in de beerput. **Justice League America, Justice League Task Force, Legionnaires** (allen $ 1.50) en de **New Titans** ($ 1.95) herrijzen uit hun as.
Vertigo, nog steeds DC, gunt ons met **Vertigo Rave** -99c- een voorproefje uit de potjes die weirdo's als Peter Milligan, Grant Morrison, Jamie Delano, Duncan Fegredo, Philip Bond, Al Davison en Jamie Hewlett op het vuur hebben staan. Nieuwe titels: **Bizarre Boys, Face, Kill Your Boyfriend, Mobfire, Shadows Fall** en **Tainted**. Hou die schappen in de gaten.
Bij Image heeft men diep nagedacht. Van **Cyberforce, Savage Dragon, Shadowhawk, WildC.A.T.s, Youngblood** (allen $ 2.50) en **Spawn** ($ 1.95) komen in september nieuwe afleveringen, maar de schrijvers en tekenaars worden onderling verwisseld!! Laat ons knielen ten overstaande van zoveel genialiteit.
Marvel, Cosmopolitan onder de stripuitgeverijen, gaat in september openlijk glossy. Alle nieuwe uitgaven van de X-mutanten krijgen een stevige plamuurbeurt, zodat de **closet-fans** de blaadjes eindelijk op de salontafel kunnen leggen. Chris Bachalo en Mark Buckingham, die met **Shade the Changing Man** ook leuk werk doen, starten het eerste semester samen met **Scott Lobdell** de spin-off **Generation X** ($ 3.95), een nieuwe generatie Atoomkinderen die het X-gebeuren leven moeten inblazen.
Voor de lezer die het eind van een verhaal niks vindt of er gewoon niks van snapt, zijn er nu **interactive comics**. Bij Firstlight verschijnen **Javerts** (Michael Peters, Mark Lucas, Brandt Peters) en **Thresherz** (Mark Lucas, Michael Peters) - beiden voor $ 2 95. Twee zweverige science fiction-verhalen, waarin aardlingen in het heelal op zoek gaan naar zaken als de Stem, de Sleutels der Schepping en het Broodje Shoarma Zonder Haren. Hierbij kan de lezer zelf de richting kiezen waarin het verhaal verdergaat. Het begin van het einde...?
Denis Kitchen viert voorlopig nog feest met **Kitchen Sink Press: The First 25 Years** (samengesteld door Dave Schreiner, $ 11.95); een overzicht van de dagen met **Will Eisner, Harvey Kurtzman** en **Mark Schultz** tot de **From Hell**'s en de **Melting Pot**'s van vandaag. Kitchen kwam al gauw niet meer aan zelf schrijven toe, omdat hij voortdurend werd benaderd door schrijvers van underground cartoons die hem vroegen hun werk te publiceren. Het gevolg was een serie culinaire hoogstandjes waar **Joop Braakhekke** kookgek van zou worden.

Dream On

Van de produkten van **Rick Veitch'** ongebreidelde fantasie hebben we o.a. bij **Swamp Thing** en **Brat Pack** al kunnen smullen. Waar haalt hij het vandaan? Dit wordt onthuld in **Roarin' Rick's Rare Bit Fiends** (Kitchen Sink: $ 2.95), een collectie direct uit de hersenstam van een prettig gestoord brein opgetekende dromen, bevolkt door o.a. **Frank Frazetta, Bill Clinton, Robert Crumb, Andy Warhol, Jack Kirby, Madonna** en **Dave Sim**. Het belooft een ware rage te worden, met een droomforum voor lezers, vele gastoptredens en inside informatie uit het wereldje van **coole** stripmakers. Veitch schijnt al in stripvorm te dromen. Voorproefjes van **RBF** waren reeds te vinden achterin **Cerebus** en in Veitch' eigen **Maximortal**. De titel heeft iets te maken met kaasbroodjes uit Wales, waarvan **Windsor McKay** aan het begin van deze eeuw al nachtmerries kreeg. Veitch strikte o.a. **Steve Bissette, Dave Sim** en (daar is-ie weer!) **Neil Gaiman** voor een eigen bijdrage. Lots of asses bein' kissed, folks! Get your brown arms now! En ga direct door naar...

Sleaze

De sleazy science fiction strips uit de jaren 50 wordt nieuw leven ingeblazen met **Retro 50s Comix** (Edge Publishing: & 2.95), met bijdragen van Bret Blevins, Mike Manley, Bill Pearson, Nicola Cuti, Russ Miller, Mike Taylor, Mike Morano en Jay Wilson. Met een uitsnijdbare robot op de achterflap en een 3-D kaartje van een echt Monster. Eindelijk gaat men weer eens echt uit zijn dak. EC werd weggecensureerd in die goeie ouwe tijd; leve EC!
In **Dirtbag** (Twist and Shout Comics; $ 2.95) wordt het vullis van het universum van zwart gat naar zwart gat gesleept door een stuk buitenaards uitschot en een Engelse bobby. O.a. **Simon Bisley, Dave Sim & Gerhard** en **Brian Bolland** vechten om een plekje op de cover. Dat moet een vunzig stripje zijn.
Eindpunt voor die intergalactische vullniswagen zal **True Swamp** van Jon Lewis zijn (HIP/Alternative; $ 2.50). In een postnucleair landschap vechten bizarre levensvormen voor een miserabel bestaan. Dit lijkt ouwe koek, maar dat de hoofdpersoon een filosofisch ingesteld kikkertje is, belooft veel goeds.
Misser van de Maand: Steve Bissette's **Tyrant** (Spiderbaby Grafix; $ 2.95); de avonturen van een Tyrannosaurus Rex. In de stripzaak vind je in iedere willekeurige onverkoopbare stripbundeling een prehistorisch slachtfestijn, je kunt geen speelgoedwinkel binnenlopen zonder doodgeknuffeld te worden door saurusjes en we hebben **Platvoet en zijn Vriendjes**, maar meneer Bissette denkt nog iets nieuws toe te kunnen voegen. Geen sigaar voor die man!

Deze aflevering dreigt wat negatief te worden. Het wordt tijd om de dweil er overheen te halen. Wie kunnen dat beter doen dan **Normalman** (Jim Valentino) en **Megaton Man** (Don Simpson)? (Image; $ 2.50). Dit supersonische stoffer en blik doet hilarisch veegwerk, zodat we nu echt kunnen beginnen op **zero level**.

HAHAHA hier is GUMMBAH!

Volgende maand brengt uitgeverij De Harmonie een album op de markt van een nieuwe coryfee op het humorfront: Gertjan van Leeuwen (27), alias Gummbah. Sommigen onder jullie kennen hem misschien van zijn absurdistische blad God, *waar begin 1993 het eerste en enige nummer van verscheen. Net klaar met zijn studie journalistiek, stort deze cynicus zich nu volledig in het striptekenaarsbestaan.* "Soms vraag ik me af, of ik niet krankzinnig ben," *zegt hij na zijn vijfde glaasje bier.* "Maar goed, misschien is de rest van de wereld wel niet goed wijs en ben ik de enige normale persoon die er bestaat." *We stellen je voor aan een veelbelovend, doch bescheiden leukerd.*

Het is allemaal begonnen met *God*. Dat is niet dubbelzinnig bedoeld, al sluit ik niet uit dat er mysterieuze krachten achter zitten. Ik durfde het aanvankelijk ook niet *God* te noemen, omdat ik bang was gestraft te worden. Trouwens, ik voel me op het moment inderdaad niet zo lekker. Maar goed, op een gegeven moment wilde ik naar buiten treden met mijn werk. Dat lukte niet. Als je onbekend bent, wil geen enkele krant je. Dus dacht ik: "Dan doe ik het gewoon zelf." Dat is tegenwoordig makkelijk: je loopt naar de kopieerwinkel en kunt voor een paar honderd gulden een blad uitbrengen. Nadat ik *God* geschapen had, stuurde ik het blad naar verschillende uitgeverijen. Aanvankelijk had Sherpa interesse. Na uitgebreide correspondentie lieten ze me weten dat ze geen album van me uit wilden brengen, maar dat De Harmonie serieuze belangstelling had. Enkele weken later heb ik een contract gekregen voor dit album, *De verbaasde analfabeet*. Uiteindelijk allemaal dankzij *God*. Voordien had ik nooit iets gepubliceerd wat door meer dan zes mensen gelezen werd. Ik heb wel veel respons op *God* kregen. Op een gegeven moment stond er dan in zo'n Broek- en Waterlander Courant een artikeltje, waarna ik van iemand uit Broek- en Waterland een brief kreeg met de vraag waar het te krijgen was. Zelfs van hartchirurgen, op persoonlijk briefpapier, geschreven door hun secretaresse.

Toch kom je voor veel mensen uit het niets.

Mijn uitgever neemt een enorm risico door dit album uit te brengen. In zijn plaats had ik het niet gedaan. Nee, dat is een grapje. Ik hou mezelf maar voor, dat het heel veel zegt over de kwaliteit van mijn werk en nog veel meer over de smaak van De Harmonie.
Bescheidenheid is mij geheel vreemd.
We zijn op dit moment hard bezig voorpublicaties te krijgen. In *Humo* hebben onlangs enkele cartoons van mij gestaan. Ik ben inmiddels benaderd door het Algemeen Dagblad. Ik weet niet of het gaat lukken, maar als ze lef hebben, doen ze het. Ik heb destijds stage gelopen bij het AD. Illustrator Hans van Helden maakte in die periode een parodie op Het Laatste Avondmaal. Er volgden tientallen opzeggingen van abonnees en de brievenrubriek heeft er weken over vol gestaan. Uiteindelijk heeft Van Helden zijn excuses aan moeten bieden. Ze moeten bij die krant dus wel voorzichtig zijn met wat ze plaatsen.

Waarom heb je voor dit album grappen uit God *hertekend in een compleet andere stijl?*

De oude stijl beviel me niet meer. Robert Crumb is mijn absolute held en dat ligt er in *God* heel erg dik bovenop. Hij is echter niet te evenaren. Ik heb me dan ook bewust van zijn stijl los willen maken. Bovendien kan ik bepaalde dingen niet tekenen. Ik heb me daarom een slordige tekenstijl aangemeten, zodat dat niet opvalt.

Heb je de pretentie intellectuele humor te maken?

Ik hoop dat het het platvloerse en het voorspelbare overstijgt. Het is geen kinderboek. Zonder snobistisch te willen zijn, denk ik toch voor een wat ouder publiek te werken.
Iedereen zegt dat mijn strips aan Kamagurka doen denken. Het is absurdistisch en aangezien hij de enige bekende tekenaar is die absurdistische strips maakt, ligt het voor de hand hem als mijn voorbeeld aan te wijzen. Volgens mij wordt je echter al op jonge leeftijd beïnvloed en ik heb Kamagurka pas zo'n twee jaar geleden ontdekt. Mijn belangrijkste inspiratiebron is Monty Python. Dat werd uitgezonden toen ik een jaar of 13 was. Op de fiets naar school speelde ik de scènes met mijn vriend na en begon er zelf dingen bij te verzinnen. Die humor is er bij mij nooit meer echt uit gegaan.

Je humor is doorspekt met cynisme. Waar komt dat cynisme vandaan?

Het kan voortkomen uit het gegeven dat je alles mee hebt in het leven. Ik heb een gelukkige jeugd gehad, ben redelijk intelligent, goed gezond, heb een mooie vriendin ... en daar wordt ik dus cynisch van. Ik vraag me vaak af wat ik er allemaal mee op schiet. Het is allemaal zo weinig leuk, zo leeg. Om een beetje van het geluk te kunnen genieten, moet ik er cynische grappen over maken. Mijn directe omgeving verwijt mij die cynische levenshouding vaak.

Is het maken van strips dan een uitlaatklep?

Bah, wat een cliché. Nee, ik kan me beter uiten in een gesprek, zoals hier in de kroeg. Strips tekenen is een veel te geconcentreerde bezigheid en dus zeker geen uitlaatklep. Ik moet echt gaan zitten voor een bruikbare grap. Ik voed me met allerlei beelden. In mijn hoofd combineer ik de tegenstrijdigheden en daar komt uiteindelijk een grap uit rollen. Het is zelden een spontane inval. Vannacht droomde ik toevallig over een grap. Toen ik wakker werd, vond ik er niets meer aan. Het gegeven was, dat de ontdekker van een nieuwe diersoort zelf een soortnaam mag verzinnen. Een demente man op safari ontdekt een nieuw, olifantachtig beest en hij noemt het de geelgeruite kaketoe. Om die naam toch een beetje te rechtvaardigen, wordt dat kolossale dier geleerd op twee poten rond te springen en op takken te zitten. Hmmm, misschien is 'ie toch wel leuk.

Wat vind jij zoal leuk?

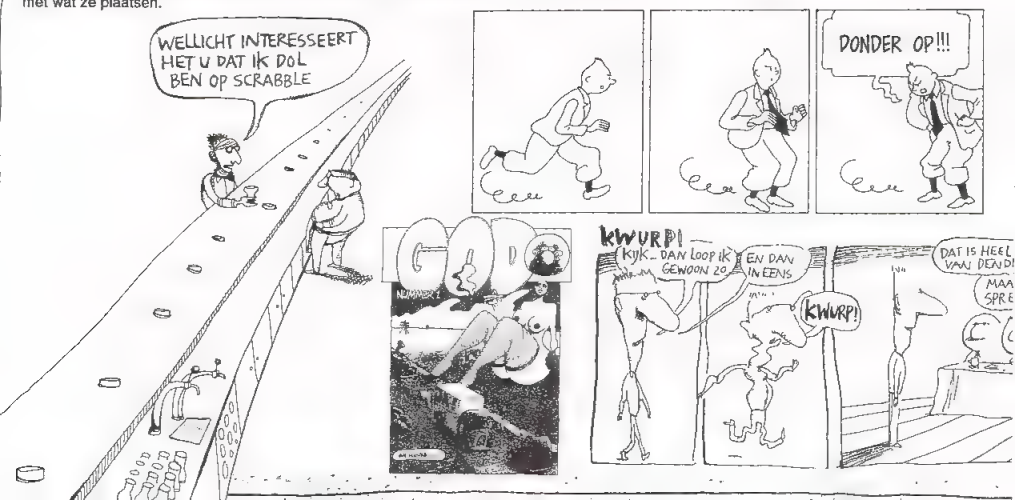

Hans van Soest

Echt in een lachstuip raak ik van sommig werk van Gerard Reve en Herman Brusselmans. Op stripgebied worden mijn lachspieren in beweging gebracht door Kamagurka, Édika en het eerste album van *Taco Zip*. Bepaalde grappen die daarin zijn gemaakt, had ik graag zelf verzonnen. Dat hebben humoristen denk ik vaak. Bij ons in de familie wil iedereen altijd het grappigst zijn. Als iemand een grap maakt waar ontzettend om gelachen wordt, lach ik niet mee. Dan zit ik me te verbijten van jaloezie. Het is echt heel erg met mij. Benoît van Innes vind ik soms ook erg leuk. Van Gerrit de Jager vind ik alles een beetje leuk, maar niets heel erg. Daarom vind ik Benoît beter. Glenn Baxter is ook leuk. Heel veel mensen trekken er de neus voor op, omdat het intellectuele misleiding zou zijn. De Jager heeft er bijvoorbeeld een ontzettende hekel aan. Hij vindt het een soort grachtengordelsamenzwering tegen de echte humor. Ik vind dat niet. Je vindt iets leuk of niet en dat kan je verder niet uitleggen. Je moet ook niet over humor nadenken.
Vanzelfsprekende dingen kunnen heel leuk zijn. Waarom zitten wij nu bijvoorbeeld hier een pilsje te drinken en niet in een bakkerij? Omdat ze geen tap hebben in een bakkerij. En waarom hebben ze er geen tap? En waarom verkopen ze hier geen brood? Het zijn vastliggende codes en omgangsregelingen. Ik probeer ze in mijn grappen te doorbreken, door erop te wijzen dat ze te vanzelfsprekend zijn.

Maar in werkelijkheid onderwerp je je wel aan die beklemmende codes.

Uiteraard, want als ik in een bakkerij op dezelfde manier aan de vitrine zou hangen als hier aan deze tafel, zouden ze me geen brood verkopen.

Waarom noem je jezelf Gummbah?

Ik heb ooit een interview gelezen met Iggy Pop, waarin hij sprak over een of andere gumba die wat vervelends tegen hem zei. Ik weet niet precies wat het betekent, maar waarschijnlijk is het Amerikaans voor klootzak. Ik heb het woord een beetje verbasterd. Dit pseudoniem schept geen verplichtingen. Stel nou dat het cynicus zou betekenen, dan had ik nooit niet-cynische grappen kunnen maken.

Lees je veel van anderen?

Ik lees amper strips en al helemaal nooit realistische. Ik vind namelijk dat het medium strip zich niet leent voor realisme. Het is een te traag medium. Neem nu geweld, dat komt heel geforceerd over in een strip. Zoiets kan je alleen in film tonen. In een boek kun je de bewegingen er nog bij fantaseren. Het medium strip leent zich daarentegen bij uitstek voor humor. Een realistische tekenstijl is ook heel lelijk. Hoewel ik plotseling besef, dat er ook realistische strips zijn met humor. Wat kraam ik toch weer een onzin uit. Niemand vraagt me ook ooit of ik wel eens realistische strips koop.

Koop je wel eens realistische strips?

Nee dus, maar ik weet ineens niet meer waarom. Ik koop nooit strips. Ze zijn te duur. Ik heb alleen wat *Doorzons* en wat *Suske en Wiskes*.

Hoeveel gaat jouw album kosten?

Het gaat 12 gulden 95 kosten. De Harmonie vroeg mij hoe duur het album moest worden. Toen zei ik 12 gulden 95, omdat ik dat een mooi getal vind. Achteraf begreep ik de vraag wel. Er was veel materiaal, dus het boek had dikker kunnen zijn en dus ook duurder.

Wat verwacht je ervan?

Heel veel. Ik ben heel tevreden over het album en die tevredenheid wil maar niet slijten. Ik denk dat de mensen het op zullen pikken, omdat het beter is dan het meeste wat op stripgebied verschijnt. Het zou voor mij een grote teleurstelling zijn, als *De verbaasde analfabeet* niet verkoopt. Als dat gebeurt, ligt dat aan het feit dat het te weinig aandacht heeft gekregen. Dat is niet bescheiden bedoeld. Ik bedoel niets bescheiden. Ik vind het gewoon een goed boek en ik merk in mijn vriendenkring dat iedereen het leuk vindt. Maar ja, het zijn ook niet voor niets mijn vrienden. Misschien verkijk ik me wel op het aantal niet-leuke mensen in Nederland. Dan kan ik net zo goed weer in cafés cartoons tekenen op bierviltjes voor het handjevol mensen dat wel om mijn grappen kan lachen. Ik geniet ervan als mensen om me moeten lachen. Ik zou het tragisch vinden als mijn carrière na dit eerste boek afgelopen zou zijn.

Peter de Wit op de divan

Jef Nieuwenhuis

Het oeuvre van Peter de Wit bestrijkt een periode van 15 jaar. In 1979 debuteerde hij in Eppo Wordt Vervolgd *met een naamloos stripje voor de brievenpagina en de gagstrip* Stampedel. *Rond 1985 tekende hij voor* Titanic Burgerman *en voor* Taptoe Kitty Koen. *Aktueel werk van hem is* De Familie Fortuin *en* Mannetje en Mannetje *(met Hanco Kolk). Bovendien maakt hij samen met Hanco Kolk de scenario's van* Gilles de Geus. *Al geruime tijd vormt hij samen met Hanco Kolk en Aloys Oosterwijk een studio in Amsterdam. De direkte aanleiding voor dit vraaggesprek is het feit dat in* de Volkskrant *een nieuwe strip van Peter de Wit is verschenen onder de naam* Sigmund. *Bovendien werkt hij mee aan de strippagina van* Het Algemeen Dagblad, *verzorgt hij twee televisieprogramma's en staat in* Sjors en Sjimmie Stripblad *weer de redaktie-strip.*

Je lijkt me de laatste tijd nogal druk bezig.

Ik ben altijd druk in de weer. Elk jaar begin ik een tiental projekten die dan op niets uitlopen. Maar nu zijn er een paar dingen wel doorgegaan. Dat is gewoon een kwestie van doorzetten.

Ben je met Sigmund *niet bang voor de druk van de dagelijkse produktie?*

Dat vroeg men op de redaktie van *de Volkskrant* ook al. Tegen hem heb ik gezegd dat het over een psychiater en zijn patiënten gaat. Iedere Nederlander heeft zo ongeveer 25 frustraties. Dat zijn dan 25 keer 15 miljoen grappen, dus voorlopig kan ik vooruit. Bovendien teken ik al 15 jaar strips. Het is gewoon een kwestie van doorwerken. Je kunt het geen routine noemen, maar het is ook geen kwestie van op het heilig vuur der inspiratie wachten. Striptekenen is produktie maken. Hoe meer ik teken, hoe meer ideeën ik krijg. Als ik *Sigmund* maak en daarnaast heb ik ook nog *Fortuin* en reklamewerk, dan bevrucht dat elkaar. Als je steeds iets moet verzinnen, dan werkt de ideeënmachine ook steeds harder.

Ben jij een workaholic?

Nee. In mijn hoofd ben ik altijd bezig, maar 's avonds werk ik uit principe niet. Dat vind ik vervelend. Maar dingen die ik leuk vind, wil ik toch graag doen. Als een grap me bevalt, zal ik er alles aan doen om hem gepubliceerd te krijgen. En als hij geplaatst is, maak ik weer een andere grap. Het aardige van *Sigmund* is dat ik op die manier ook een hoop irritaties kwijt kan. Het is een voordeel dat ik van plan ben stevig uit te buiten. Soms zijn het de niet eens grappen, maar flauwe zinnetjes, oprispingen. Het kriterium blijft echter dat het leuk moet zijn.

Worden er bij een strip voor een jeugdblad andere normen aangelegd dan bij een krantestrip?

In mijn strips ga ik vrij grof te werk. Ook in *Sigmund*. Het is allemaal behoorlijk hard. Dat wil ik op een gegeven moment wat nuanceren. Maar daar schrik ik dan ook weer van. Dan ben ik weer bang dat het te soft wordt.
Er zijn mij voor *Sigmund* nooit restrikties opgelegd, maar die strip loopt ook pas enkele maanden. Het enige wat de adjunkt-hoofdredakteur mij na riep op de trap, was: "Harde grappen, hardere, nog hardere, zeg ik je!" *(lacht)*

Hoe heb je die strip in de Volkskrant gekregen?

Ik heb de strip opgestuurd en ben daarna langs gegaan. Ik had de strip bedacht tijdens een depressie. Depressie is misschien een groot woord, ik was somber. Die dagen hebben we allemaal wel eens op de studio. Toen heb ik een psychiatertje getekend. Het was allemaal heel ziek, met zelfmoorden en zo, het waren niet eens grappen. Het was een heel cynische psychiater. Op een bepaalde manier kreeg ik in de gaten dat ik iets goeds in handen had. Daarop heb ik mijn depressie snel bij de vuilnisbak gezet en ben als een gek grappen gaan tekenen.
Toen ik genoeg voorraad had, ben ik er gewoon mee gaan venten. Ook bij *de Volkskrant*, maar die waren op dat moment tevreden met de strips die ze plaatsten. Iemand anders is voor mij andere kranten langs gegaan, ook regionale, maar dat lukte ook niet. Uiteindelijk kwam ik terecht bij *Het Laatste Nieuws* in België en daar heeft de strip drie maanden in gestaan. Maar bij een eerste lezersonderzoek scoorde *Sigmund* zeer slecht, men vond het te cynisch. Van de ene dag op de andere stond hij er niet meer in. Dat ging heel rigoreus. Daarna kreeg ik nog een keurige brief met de verklaring dat 96 procent van de lezers het te cynisch vond. Met die brief ben ik weer naar *de Volkskrant* gegaan. Wat de een te cynisch vindt, kan voor de ander goed zijn. Voor die tijd had ik ze ook al weer benaderd en het kontakt warm gehouden. Het klinkt allemaal wat moeizaam, maar het gaat ook nooit makkelijk. Niets gaat vanzelf.
Een van mijn grote dromen was om ooit in *de Volkskrant* te staan. Dat heb ik tien jaar met diverse strips geprobeerd. Niet altijd even intensief, maar wel regelmatig. Met *Sigmund* probeerde ik het nogmaals en het lukte. Dat *de Tovenaar van Fop* daarvoor week, was niet mijn wens. Ik had het er graag naast gehad, want twee strips is een echt blokje. Eén strip is wat mager. Maar na zoveel jaar hadden ze het, geloof ik, wel gezien. *Sigmund* staat er vijf dagen per week in. *De Volkskrant* is een volle krant en veel mensen op de redaktie vinden een strip maar niets. Het neemt allemaal ruimte in waar mooie lettertjes hadden kunnen staan. Het is hun beslissing, want wat mij betreft maak ik zeven dagen per week een aflevering.
Ik heb nu een aantal aktuele grappen gemaakt, dat wil de redaktie ook graag. Maar het is moeilijk. Je leest de krant op een andere manier. Ik kan me niet meer beperken tot de sportpagina's. Je moet heel alert zijn. Als je iets weet, moet je het gelijk gebruiken. Als je het getekend hebt, staat het er binnen een halve dag in. Dat vind ik heel spannend. Bij de eerste aktuele grap stond ik te trillen op mijn benen. Om 9 uur 's avonds lever ik het in en de volgende morgen ligt het bij een half miljoen mensen op de stoep.

Sigmund *lijkt eenvoudiger getekend dan bijvoorbeeld* De Familie Fortuin.

In de loop der tijd ga ik in mijn strip steeds meer weglaten.
Wij zitten op jouw lijn. We hebben je hele strip weggelaten.
KRANT

Een dagstrip moet duidelijk zijn. Het zijn maar een paar plaatjes dus zowel in de tekst als in de tekeningen moeten geen dubbelzinnigheden zitten. Mensen lezen het in minder dan vier seconden en dan moet er geen reden tot twijfel zijn. Ik teken alleen wat nodig is. Achtergronden zijn uit den boze, dat is bij bijna elke dagstrip zo. De eerste afleveringen waren heel slordig en los getekend omdat ik dat leuk vond. Daarvan hebben er een paar in het tweede nummer van *Razzafrazz* gestaan. Maar ik kan niet, zoals sommige andere tekenaars, van die slordigheid mijn stijl maken. Daarom heb ik er op een gegeven moment bewust voor gekozen heel netjes te tekenen. Als ik netjes teken, dwing ik mezelf het ook vol te houden. Dan ziet het er tenminste goed uit; mannetje achter zijn bureau. Net zoals dat redaktie-stripje, schematisch en strak. Zo kan er niet gezegd worden dat ik niet kan tekenen want alle lijnen staan keurig op hun plaats. *(lacht)*
Het is een echte tekststrip. Dat is bij dit soort strips ook logisch. Een strip over een psychiater heeft veel dialoog.
Toch ontwikkelt het zich ook tekentechnisch, er komt wel iets meer tekenwerk in. Het wordt ook wel iets losser, met achtergrondgrapjes. Maar in essentie blijven het one-liners. Ik heb er heel veel van één of twee plaatjes. Het snelle werk.

Zoals gebruikelijk werd op de wisseling van de stripwacht door de lezers van de Volkskrant *negatief gereageerd. Slaat de schrik je dan niet om het hart?*

Van de week las ik een ingezonden brief waarin stond dat de schrijver op 28 februari 1994 voor het eerst heeft moeten glimlachen

om *Sigmund*. Dat is de meest euforische reaktie die je van een *Volkskrant*-lezer mag verwachten. Die man was waarschijnlijk waanzinnig enthousiast. Over het algemeen schrijven mensen die het leuk vinden minder snel dan klagers. Het interesseert me verder niet.
Mensen in mijn omgeving reageren ook. *Het Sjors en Sjimmie Stripblad* heeft een beperkte oplage, maar *de Volkskrant* wordt door veel meer mensen gelezen. Ook mijn kennissen en vrienden lezen die krant. Als ik ze tegenkom, voelen ze zich bijna verplicht om er iets van te zeggen. Ik wist niet goed wat ik daar nou mee aan moest. Ik wordt nu door veel meer mensen gelezen en het is een volwassen publiek. Het is heel spannend wat dat er van vindt.

Wil je niet weten waarom jouw ene strip wel gepubliceerd wordt en de andere niet?

Natuurlijk wel. Ik lees wel eens strips waarvan ik me afvraag hoe ze het in godsnaam geplaatst hebben gekregen. Ik vind het vreselijk om te leuren en overal aan te kloppen. Met *Sigmund* ben ik vaak bij *de Volkskrant*-redaktie langs geweest. Dat heeft wel gewerkt. Ze waren vrij huiverig en aarzelden om aan een strip van eigen bodem te beginnen waarvoor nieuwe afleveringen gemaakt moesten worden. Van elke Amerikaanse dagbladstrip kunnen ze driehonderd afleveringen kopen en dan zijn ze direkt klaar. Bovendien heeft het kwaliteit.
Door steeds weer nieuwe stroken te presenteren, wist ik ze ervan te overtuigen dat de kwaliteit hoog bleef. Maar daar hebben ze honderd stroken voor moeten lezen. Dat is veel. De meeste strips worden verkocht op zes stroken. Het is eigenlijk een bombardement van materiaal geweest. Op een gegeven moment zagen ze dat het wel goed was, het bleef leuk.

Bovendien hadden ze een veilige buffer.

Wat is veilig bij een krant. Je hebt wel een buffer, maar het vliegt er doorheen. Het is een monster dat nooit uitgegeten is. Je moet voorraad blijven maken.

Heb je nu voorraad?

Ik heb nu net een derde set af. Ik lever er steeds twintig tegelijk in. Eerst wissel ik een aantal nieuwe stroken af met stroken die ik al had. Daarna zijn het alleen nog maar nieuwe afleveringen. Dan heb ik nog wel wat achter de hand, maar dat is voor vakanties. Het gaat er sneller door dan je denkt. Het ene moment heb je vijftig stroken en even later zijn ze op. 's Morgens staat het in de krant en daarna

Wat overzeetena leuk dat de klas mij als enige leraar heeft uitgenodigd voor hun 'House Party'!
BONKA BONKA BONKA
BONKA BONKA
Allemachies.. wat 'n hernie! En pikdonker!
Meester Frans Jongens!
BONKA BONKA
Meester Frans!
Hola jongens! Rustig aan!
Frans!
BONKA BONKA
Jongens! Hallo! Jullie hebben toch privéles van die nare?
BONKA BONKA
Nou.. dat weten we ook weer.
Fietsleubeltje ook weg natuurlijk.
BONKA BONKA BONKA

Het mooiste vak ter wereld

is het weg. Een strip voor een weekblad wordt eerst nog mooi ingekleurd, maar dit is echt een wegwerpartikel. Je zit er op te zweten maar er wordt nauwelijks bij stil gestaan. Zelf kijk ik er ook maar een seconde naar. Ik kontroleer alleen of ze niet vergeten zijn het te plaatsen *(lacht)*. Maar daarna is het echt weg. Dat is een gek idee. Je wordt daardoor lakonieker. Als het vandaag moeizaam gaat, gaat het morgen beter. Hoewel ik ook wel eens het gevoel heb die dag de beste grap aller tijden te maken. Maar als dat dan niet lukt, is er ook geen man over boord. Het is een andere manier van strip maken.

Heeft een van jouw strips jouw voorkeur?

Het is allemaal leuk, het zijn allemaal mijn kinderen. De één is me net zo lief als de ander. Het is voornamelijk de afwisseling die ik leuk vind. Dat geeft ruimte. Het ene idee kan ik kwijt in *Gilles*, het andere past mooi bij *Fortuin*, het volgende is goed voor *Het mooiste vak ter wereld*. Dat is een strip die ik maak voor een vakblad van leraren.
Ik kan dus niet zeggen dat er een strip is die me liever is dan de anderen. Hoewel, *Sigmund* staat nu wel bovenaan. Dat komt omdat het mijn grootste wens was om een dagstrip te maken. Ik zit veel te denken, te piekeren en te schetsen om daar vorm aan te geven. Het heeft nu ook al een vorm, maar ik heb het expres heel open gelaten. Het is één psychiater en alles wat door de deur komt, is patiënt. Ongetwijfeld zal er een aantal vaste patiënten komen. Dat kan binnen een maand zijn of over een half jaar. Misschien wordt het uiteindelijk een strip met één psychiater en één patiënt. Dat houd ik bewust open. Alles wat ik kwijt wil, wil ik erin kunnen stoppen. Daar is het ideaal voor, want ik kan iedereen opvoeren. Ook mensen als Van der Valk en Janmaat. In een aflevering komt een secretaresse voor. Misschien kan ik daar ook wat mee. Zo niet, dan is ze zo weer verdwenen.

Naast Sigmund *maak je ook* De Familie Fortuin. *Volgens mij is dat jouw langstlopende strip.*

Vóór *Fortuin* maakte ik al *Stampede!*. Dat schreef ik, tekende ik en kleurde ik ook zelf in. Ik had bij de *Eppo* een redaktiestripje en *Stampede!*, maar ik werd ontslagen toen er een nieuwe hoofdredakteur kwam. Wat later bedacht Jan van Die *De Familie Fortuin*. Hij zocht daar een schrijver voor en een tekenaar, en vroeg mij voor het tekenwerk. Ik weet niet zeker of hij me ook nog gevraagd heeft de scenario's te schrijven. Maar ik vond het wel prettig zo. Schrijven vond ik toen zwaar werk. Het is wel fijn om elke week met de post een verhaaltje te krijgen en dat dan te tekenen. In het begin werkte dat ook heel goed. Er lag helemaal geen druk op.

Nu schrijf je het wel zelf. Heeft dat met een groeiend zelfvertrouwen te maken?

Een mens kan natuurlijk veel meer dan hij normaal gesproken doet. Kijk maar naar Toon van Driel of Gerrit de Jager. Die produceren zo waanzinnig veel. Als ik er meer strips bij zou moeten doen, dan zou ik dat wel kunnen. Je gaat dan gewoon ekonomischer en trefzekerder werken. Het houdt natuurlijk een keer op, maar het kan wel. Bij *De familie Fortuin* lag dat anders. Met Straatman, die de scenario's schreef, ging het niet meer. De redaktie was niet tevreden en ik was niet tevreden. Ik ben iemand die zijn eigen werk moet schrijven. Daar ben ik nu wel achter. Het liefst schrijf en teken ik het, kleur het zelf in en druk het ook nog. Eigenlijk wil ik het helemaal zelf doen. Met Ruud Straatman liep het niet meer. Ik wierp weleens een balletje op als ik dacht dat het anders kon. Toen hij dat niet oppikte, vond ik dat ik het net zo goed zelf kon doen. Ik kan het ook veel beter. Bovendien, als het niet werkt kun je alleen jezelf de schuld geven.
Het heeft goed uitgepakt want het is nu een populaire strip in het blad. De redaktie is enthousiast en, volgens mij, de lezers ook. Ik heb die strip veranderd. In de loop van het bestaan van een strip worden er steeds nieuwe figuren bijgehaald als de scenarist geen inspiratie heeft. Maar ik richt me meer op de vaste personages. Er is een familie met kinderen en daar moet ik mijn verhaal uit halen.

Frispeer is zelfs verdwenen.

Dat is een rechtenkwestie. *De familie Fortuin* is ooit door Jan van Die bedacht. Ruud Straatman heeft daar figuren aan toegevoegd, zoals Frispeer en Oma. Bij wie de rechten precies berusten is nooit duidelijk uitgesproken, maar voor alle zekerheid laat ik ze maar achterwege. De enige die ik mis, is Oma. Die wil ik ooit nog een

keer van Straatman kopen. Verder maak ik wel mijn eigen bijfiguren. Die au pair, bijvoorbeeld, of meneer Van Dalen. Net zoals bij *Married with Children*, wilde ik er een stoot in hebben. Bovendien wilde ik er een normaal persoon aan toevoegen want het is een ekstreme familie. Die Frispeer was ook een beetje de normale tegenpool. Tussen die lelijke, asociale figuren wilde ik ook wel iets moois hebben. Daarom heb ik die au pair bedacht. Ze is leuk om te tekenen en scoort goed. Het is altijd afwachten of je er zelf ook wat mee kunt, want ik wil zoveel mogelijk de platte sexgrappen vermijden. Ze is nu een volwaardig lid van de familie.

Van wie moet je de platte sexgrappen vermijden, van jezelf of van de redaktie?

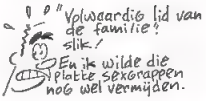

Niet van de redaktie. Ik ben verder gegaan dan ooit eerder kon in *Sjors en Sjimmie Stripblad*, vooral in het taalgebruik. *(Als voorbeeld somt Peter enkele genitaliën op)* Er kon vrij veel, al is het nu weer iets teruggedraaid. Ik mag geen "lul" meer schrijven, dat moest "zak" worden. Vroeger hebben de makers van de strip *Sjors en Sjimmie* ook gekeken hoe ver ze konden gaan. Dat moet je natuurlijk ook wel doen als auteur. Het is zonde om niet zo ver te gaan als mogelijk is.

Hoe karikaturaler een strip, hoe verder je kunt gaan.

Een strip als *Fortuin* is heel volks en plat, dus het moet ver gaan. Je kunt niet terug. Ze moeten om de drie plaatjes tegen elkaar schelden, dat is hun dagelijks taalgebruik. In werkelijkheid kan het nog veel verder gaan. Het hoort er helemaal bij. Die strip kan anders niet bestaan.
Toch wil ik ook wel laten zien dat die mensen veel van elkaar houden. Nou ja, elkaar leuk vinden. Die moeder geeft om haar kinderen. Daar zit ik mee te worstelen. Het heeft anders geen waarde. Ze schelden op elkaar en ze doen grof tegen elkaar, maar ze zijn al vijftien jaar met elkaar getrouwd. Het zijn geen types die bij elkaar blijven vanwege de kinderen. Het werkt beter als ze ook om elkaar geven. Vader mag haar ook wel graag. Een klap voor de billen geven, is bij hem een teken van genegenheid.

Een albumcover waarop het achterwerk van moeder als prikbord wordt gebruikt, loopt niet over van tederheid.

Maar zo zijn ze allebei. Het is hun wereld en zo gaan ze met elkaar om. Daarom kunnen ze nog wel van elkaar houden. Maar het is wel moeilijk om dat duidelijk te maken.

Korte strips van hooguit een pagina schrijven en tekenen, is weer anders dan het maken van De familie Fortuin.

Ik hoor van mensen dat ze *Stampede!* heel leuk vonden, terwijl die strip al 10 jaar oud is. Hij staat nog elke week in *Het Nieuws van de Dag* onder de naam *De Cowboys*.
Even een zijpaadje. Ik geef les op lagere scholen, tien dagen per jaar. Daar vertel ik hoe ik een strip maak. Dan houd ik altijd het altijd het *Stampede!*-boekje omhoog. Ik vertel dat het mijn eerste strip was en dat het een grote fout was om die strip *Stampede!* te noemen. Veel mensen kunnen namelijk die titel niet goed uitspreken. Een les die ik in ieder geval geleerd heb is dat duidelijkheid voor alles gaat.
De Cowboys bestaat vooral uit oude *Stampede!*-platen, maar er wordt heel wat aan hertekend en bijgetekend.

Die strip recycled als een gek. Dit is al de derde keer dat Stampede! *van stal wordt gehaald.*

Ja, het is mijn best lopende strip *(lacht)*. Het staat overal in. Ik had indertijd een week voor elke pagina, dus ik probeerde er van alles mee. Ik werd stark beïnvloed door Amerikaanse strips met hun wallpaper-gags, verhaaltjes zonder woorden, kleine strips eronder, grapjes erboven, rare kleuren, ik deed van alles met *Stampede!*. Die inzet zie je er aan af. Als ik het nu zie, vind ik er nog een hoop leuke dingen bij zitten. Het is echt binnenstebuiten gekeerd.
Er zaten veel leuke gags bij. Bij elkaar zijn het toch zo'n honderdtachtig pagina's. Hergebruik is een van de voordelen van veel strips maken.

Herteken je veel?

Ik had van *Stampede!* een hele serie gemaakt van drie stroken met nog een strook over een vrolijke barkeeper eronder. Bij *Het Nieuws van de Dag* hebben ze precies drie stroken nodig. Die zetten ze naast elkaar, dan heb je één paginabrede strook in de krant. Maar de grappen van drie stroken zijn op. Ik bewerk nu de overige honderd pagina's tot ik daar ook afleveringen van drie stroken van heb gemaakt. Dat is de sport. Als je een grap van een halve pagina hebt, rek je die op tot drie stroken en vier stroken krimp je juist weer in tot drie. Veel knippen en plakken. Waarschijnlijk moet ik over een paar maanden nieuwe afleveringen gaan tekenen. Niets is erger dan niet kunnen leveren.

Er staat ook weer een oud redaktie-stripje van je in Sjors en Sjimmie Stripblad. *Hoe is dat gekomen?*

Dat is geheel mijn verdienste. Ik hoorde dat ze de brievenrubriek tot twee pagina's gingen uitbreiden, net als vroeger. Aangezien ik al vijftien jaar meeloop, weet ik dat allemaal. Ik zei dat daar, volgens mij, een redaktie-stripje bij hoorde en dat vonden ze een goed idee. Dezelfde dag heb ik er twee getaxt en die vonden ze leuk.
Het is wel anders dan vroeger. Toen zat ik echt op de redaktie, nu niet meer. Maar het blijft leuk om te doen.

De eerste keer was tien jaar geleden. Heb je niet de neiging om iets aan de stijl te veranderen?

Het is ook iets veranderd. Ik teken het netter. Het is niet dramatisch gewijzigd, maar het wordt mooier gemaakt dan vroeger. Vroeger kleurde ik het in met kleurpotlood en nu met ecoline.
Voorheen tekende ik het op een briefkaart en deed het op de post. Zo klein teken ik het nog steeds. Zo heeft het geen waarde. Het mag geen pretentie hebben. Dat werkt goed. Als het zo klein is,

Zo droomde ik vannacht dat Raad Gal.it met mee ging! HA HA HA!
Kan je nagaan hoe je er mee bezig bent met zo'n wijk!
OH SHIT
Bodend in het zuipt makker natuurlijk HA HA HA!

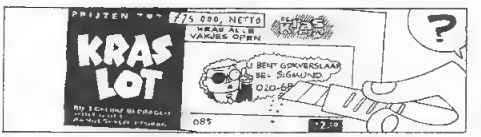

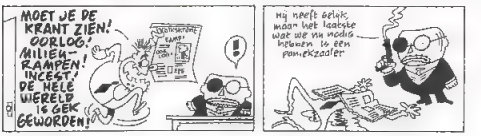
MOET JE DE KRANT ZIEN! OORLOG! MILIEU-RAMPEN! INCEST! DE HELE WERELD IS GEK GEWORDEN!
Hij heeft gelijk, maar het laatste wat we nu nodig hebben is een pamfletzanger

Sigmund

moet je toch wel binnen een uurtje klaar zijn, anders is het te veel eer. Ik ben nu bezig met een soort feuilleton, een avontuurtje van 3 of 4 grappen. Dat is veel voor mijn doen. Bert Meppelink heeft van de vroegere serie een uitgave gemaakt. Daar was ik toen heel blij mee, een leuk klein formaat. Het is nauwelijks verkocht.

In Razzafrazz *stond ook een andere strip van je:* Adam en Eva.

O ja, die is ook al eens afgewezen door *de Volkskrant*. Die heb ik een jaar of twee geleden opgestuurd. Zelf vind ik het een geweldig idee; een driehoeksverhouding tussen God, Adam en Eva. Ik heb er nog hele mooie, door Wilma Leenders ingekleurde pagina's van gemaakt. Ik vond het leuk dat ze naakt rond lopen en dat God van alles uit de hemel laat vallen. Hij was echt zo'n oude vrijgezel. Dat was leuk om te verzinnen maar geen hond wilde het hebben. Dan treur ik even en de volgende dag ga ik weer wat anders zitten verzinnen. Maar het is nooit leuk. Die strip had wat mij betreft ook best in *de Volkskrant* kunnen staan. Maar als het niet werkt, kun je het niet dwingen. Daar moet je verder geen drama van maken. Dan maak je wat anders.

Heeft Mannetje en Mannetje *op televisie nog met strip te maken?*

Nee, film is geen strip. Er zijn wel meer striptekenaars die iets op tv proberen, Toon van Driel bijvoorbeeld, of Gerrit de Jager. Striptekenaars maken veel meer werk en veel meer grappen dan televisiemakers. Ze hebben zoveel ervaring en routine met humor dat het verbazingwekkend is dat ze niet veel meer gevraagd worden. Maar het vertaalt zich blijkbaar moeilijk. Bij *Mannetje en Mannetje* moet je aktie maken, daar past geen stopgrap. Als het goed is, lijkt het niet op een strip. Het is stripachtig en verder moet het gewoon leuk zijn om naar te kijken. Strip op televisie werkt niet, het is een heel ander medium. We hebben een videoband van *Mannetje en Mannetje* gemaakt. Met die videoband en het album zijn we naar de VPRO gegaan. Het leuke van de VPRO is dat de drempel laag is. Ze zagen er wel wat in.
Hanco en ik zijn daarna gevraagd voor een Teleac-cursus over striptekenen en dat was ook leuk om te doen. En nu maak ik in mijn eentje een serie voor de VPRO: *Moeders vertellen grappen*. Het moeten twintig afleveringen worden. Ik heb het bedacht en doe alles zelf. Als de moeders er niet waren, zou ik die ook nog spelen. Ik film moeders terwijl ze een mop aan hun kinderen vertellen. Vier of vijf moppen met muziek ertussen in drie minuten. Het is heerlijk om te doen. Het is een heel simpel idee. Voor *Moeders vertellen grappen* moest ik zelf een proefopname maken. Daarvoor heb ik vijf buurvrouwen opgetrommeld. Dat gaf een home video-achtig resultaat en dat liet ik zien. Mooier zou het ook niet worden. Het idee was blijkbaar sterk genoeg om te werken. Wat natuurlijk een voordeel was, was de prijs. Het kost zowat niets, maar de kans dat iets geaccepteerd wordt, is altijd kleiner dan dat het aangenomen wordt. Het is toevallig dat nu zowel *Sigmund* door de krant als *Moeders vertellen grappen* door de televisie zijn geaccepteerd. Misschien is de tijd rijp voor mijn initiatieven.

Wat vind je leuker, plotten of tekenen?

Plotten vind ik het leukst. Tekenen is grotendeels routine. Daarmee probeer ik er iets ekstra in te leggen, ook om mezelf te vermaken. De tekening komt altijd wel op papier, maar een idee is steeds een verrassing. Wat voor grap komt eruit, wat voor verhaaltje? Dat kan van alles zijn. Daarmee kun je jezelf verrassen, niet met tekeningen. Veel grappen zijn natuurlijk variaties op een thema, maar ik wil altijd een stap verder gaan, zoeken naar de vondst.

Je werkt mee aan het scenario voor Gilles de Geus, *dat door Hanco Kolk wordt getekend. Jeuken je handen niet om mee te tekenen?*

Mijn handen jeuken wel, maar Hanco heeft ze op mijn rug gebonden. Ik maakte weleens prachtige pagina-lay outs en full color covers maar Hanco kon er niets mee. We zijn heel verschillende tekenaars. Hanco heeft een heel andere kijk op de wijze waarop iets in beeld gebracht moet worden. Nu doe ik ook geen moeite meer, ik weet toch wel dat het er mooi uit komt te zien. Hij brengt het perfekt in beeld.

Gilles lijkt toch een aparte plaats in jouw werk in te nemen, omdat het met meer pretenties door jullie wordt gemaakt.

Het is de kunst om een overtuigend verhaal te maken. Dat is moeilijk , maar razend interessant. We zijn nu aan een nieuw scenario bezig. We zitten ongeveer halverwege, maar het is echt een zoektocht, een avontuur. Na afloop is het altijd de vraag of het een evenwichtig album is geworden. Het is de enige strip waarbij ik me daaraan waag. Dat komt natuurlijk ook door Hanco. Ik ben de man van de korte grappen en hij is de man van de verhaallijnen. Dat gaat heel goed samen. In m'n eentje had ik me er nooit aan gewaagd. Sterker nog, zelf keer ik steeds meer terug tot het kortere werk. *Fortuin* is twee pagina's geworden en dan zit ik al te puffen. Vaak heb ik twintig grappen, maar geen verhaallijn. Dat duurt dan tot ik een eindgrap heb en pas dan kan ik de twintig andere ook tekenen. Hanco heeft een heel andere manier van werken. Als we samenwerken, denk ik ook meer aan de grote lijnen dan anders. Dat moet ook wel met zo'n verhaal. Je kunt niet zo maar een aantal grappen achter elkaar plakken. Dat leest niet lekker. Er moet een duidelijke drive bij de figuren zijn om een lang verhaal te kunnen maken. Dat is een moeilijke kombinatie. Er zijn in Nederland misschien maar vijf albums gemaakt die daarin echt zijn geslaagd, allemaal op scenario van Martin Lodewijk.

Heeft een studio voordelen?

Ja, dat merk ik het meest op de dagen dat de anderen er niet zijn. Terwijl ik toch een jaar of acht alleen heb gewerkt. Het is leuk als er meer mensen zijn. Dat is gezellig, dan leeft het. Praktische kanten heeft het voor mijn gevoel nauwelijks. Het is puur voor de gezelligheid.

De studio-vorm lijkt weer op te leven. De vorige generatie stripmakers tekende veel meer alleen thuis. Nu gaat iedereen bij elkaar zitten.

Dat is met Studio Arnhem begonnen. Vroeger had je zoiets als Toonders Studio, maar dat had een heel ander karakter. Dat was meer een werkgever-werknemer situatie. In België hadden tekenaars vroeger vaak assisstenten. Bij ons ligt de situatie anders. We zijn alledrie stronteigenwijze soliisten. We creëeren stuk voor stuk ons eigen wereldje. We werken bij elkaar, maar niet echt met elkaar. Dat hoeft voor mij ook niet. We zijn allemaal eenlingen en ik denk dat dat een heel goede basis is. Het gebeurt weleens dat we met elkaar overleggen, maar het zal nooit de basis zijn.

Test jij je werk op anderen?

Eigenlijk wordt alles in de studio uitgeprobeerd. De grappen van *Sigmund* worden eerst gelezen voor ze getekend worden. Sommigen komen er ook niet door. Dat werkt wel goed. En elk scenario dat ik voor *Fortuin* schrijf, wordt eerst naar de redaktie van *Sjors en Sjimmie Stripblad* gefaxt. Dat vind ik goed, anders kun je gekke, onleesbare strips krijgen. Als maker denk je altijd drie stappen vooruit. Als je alleen werkt, sla je stappen over omdat het niet getoetst wordt. Maar ik ben vreselijk eigenwijs. Als ik iets leuk vind en een ander niet, dan doe ik het toch. Ik moet het zelf verantwoorden, ik word er op aangesproken.

Voor wie teken je dan?

Vaáaán wie is de beroemde uitspraak: "VEILIGHEID IS EEN DOODLOPENDE WEG?"
Ik weiger te antwoorden op grond van het feit dat het de carrière van een beginnende tekenaar te veel zou schaden.

Ik teken altijd voor mezelf. In principe doe ik alles om mezelf te vermaken. Als ik iets leuk vind, doe ik het. Ik heb alleen mezelf ermee als het niet aanslaat. Mensen die iets creëeren zijn dikwijls eigenwijze, moeilijke mensen. Dat moet ook wel, anders komt er niets uit hun handen. Je hebt zat striptekenaars die door hun onzekerheid stil zijn blijven staan. Veiligheid is een doodlopende weg.

PRIKBORD

Op 1 oktober is het zover. Dan ligt in een oplage van vijfduizend exemplaren het eerste nummer van het nieuwe tijdschrift **Zone 5300** in de winkels. De dummy die wij op de Stripdagen in Haarlem zagen, zag er veelbelovend uit. De kopers krijgen strips voorgeschoteld van Berend-Jan Vonk (met het verhaal *Voor eeuwig en 3 dagen*), Marcel Ruijters (met een kort verhaal van *Dr. Molotow*), Floris Oudshoorn (*Meindert Mijndfuk*), Peter de Wit (met een speciale bijdrage) en nog veel meer lekkers. Verder veel redactionele bijdragen. Het blad telt 52 pagina's, is gedrukt op comic-formaat en gaat rond de vier gulden kosten. Voor de verspreiding is distributeur Betapress in de arm genomen. Op dit moment zijn de heren nog in onderhandeling met De Bruna- en AKO-winkels, zodat jullie het blad ook op het station kunnen kopen. Doen. HvS

Het is alweer een tijdje geleden, maar toch vinden we dat we het nog even moeten melden. Op de Stripdagen in Haarlem ging de **NZH-beurs** voor aanstormend talent naar Inktvis Prutduktie (zie ook elders in dit blad). Hij ontving dankzij een drukfout in de aankondiging een bedrag van tweeduizend in plaats van duizend gulden. De prijs voor het beste album ging naar Hanco Kolks tweede deel van *Meccano, Gilette*. Maar liefst vijfduizend piek mag de gelukkige op zijn bankrekening bijschrijven. Gefeliciteerd mannen, het zij jullie gegund. HvS

Wat zeggen de sterren? Soms minder dan je graag zou willen, zeker als ze alleen maar Spaans spreken. Vandaar dat wij je in ons vorige nummer niet veel meer over **Prado** konden melden dan dat zijn nieuwste strip *Tangencias* zal heten. Inmiddels weten we meer. *Tangencias* wordt een bundeling van meerdere erotische verhalen Deze hebben enige tijd geleden reeds in het Franse blad *L'Echo des Savanes* gestaan. Volgens Prado hebben de verhalen gemeenschappelijk dat de erotiek gekoppeld is aan een communicatiestoornis. Tijdens het stripfestival van Angoulême zou bovendien zijn gebleken dat vooral ook vrouwen de verhalen weten te waarderen. *L'Echo* vrouwvriendelijk? Het zou ons verbazen. Plannen voor na *Tangencias* zijn er ook al: *"Dan ga ik beginnen aan stadsverhalen, maar anders dan die in* De kronieken der onlogica. *Het krijgt de vorm van één lang verhaal over de ervaringen van een personage dat verloren rondloopt in een grote stad. Een soort reis in het brein van dat personage, dat geconditioneerd is door zijn omgeving. Enigszins paranoia: een individu dat zich beetje bij beetje afsluit van de realiteit om zich in zijn eigen nachtmerrie te storten."* In de laatste *(A Suivre)*'s zijn we dit verhaal nog niet tegengekomen. Wel een nieuwe reeks korte humoristische verhalen onder de titel *Drôle de monde*. TD

De striphelden worden moe. In *ZozoLala 75* meldden we al dat **Bill Watterson**, de maker van *Casper en Hobbes*, een sabbatsjaar heeft ingelast, omdat het hem allemaal wat teveel is geworden. Nu is ook bekend geworden dat **Albert Uderzo** zijn tekenpen definitief aan de wilgen heeft gehangen, uitgeput, overwerkt en uitgekeken op zijn beroep. De druk om zonder **René Goscinny** de *Asterix*-serie op hetzelfde hoge niveau te houden, heeft hem de das omgedaan. In oktober verschijnt *De krant van Asterix*, het laatste deel van een serie die vijfendertig jaar lang een gigantisch commercieel succes is geweest. JN

Inktvis Prutduktie

Zomaar een berichtje uit de krant van vandaag: op 27 juni jongstleden hebben soldaten en oproerpolitie in het Indonesische Jakarta een vreedzame protestmars voor de vrijheid van meningsuiting uit elkaar gemept. Een berichtje als zovele andere, doorgaans goed voor een even hevig als kortstondig en gemakkelijk golfje van verontwaardiging. Amnesty International laat op een effectievere manier iets horen tegen dergelijke mensenrechtenschendingen. Behalve voor het recht op vrijheid van meningsuiting, pleit Amnesty onder andere ook voor een menswaardige behandeling van gevangenen en afschaffing van de doodstraf. Dertien bekende buitenlandse stripmakers leverden onlangs hun bijdrage aan dit streven onder de titel **Au secours!** (Ed. Albin Michel; FF 89). In het album is onder andere werk te vinden van - hou je vast - **Bilal, Mattotti, Muñoz, Cabanes, Gillon,**

Pinguïns

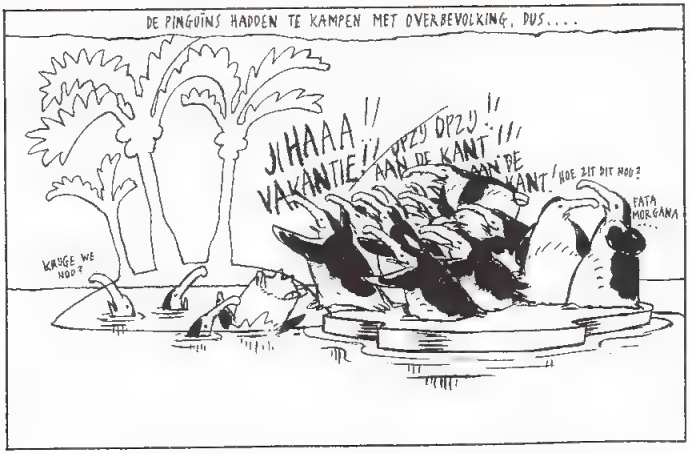
DE PINGUÏNS HADDEN TE KAMPEN MET OVERBEVOLKING, DUS....
JIHAAA !! VAKANTIE !!!
OPZIJ OPZIJ !! AAN DE KANT !!!
AAN DE KANT !
HOE ZIT DIT MOD ?
FATA MORGANA
KRIJGE WE MOD ?
BERT VAN DER MEIJ

Manara

Ferrandez, Manara, Crespin, Prado én **Moebius**! *Au secours!* wordt in Nederland verspreid door Het Raadsel en kost *f* 39,95. Voor sociaal bewuste stripliefhebbers valt er in Frankrijk nog meer te halen. Schilderwerk van **Wintz**, tekenaar van *Hanomag*, illustreert namelijk het boek **Esclavage auhourd'hui: entre guerre et misère**. Dit werkje over hedendaagse slavernij verscheen bij de Editions Syros in opdracht van de Liga voor de Rechten van de Mens en kost FF 85. TD

De wereld van het grote geld en de eeuwigdurende roem ligt nu voor je open! Volgend jaar vindt namelijk op 9 en 10 december de elfde editie van de Stripgidsdagen plaats. Ter gelegenheid van het festival, en nu komt het, zal **De Bronzen Adhemar Stichting** een album uit brengen met zogenaamde **small press-publicaties**. Iedereen die wel eens strippies tekent in het plaatselijke, gestencilde stripfanzine of in de kantlijn van zijn belastingformulier, heeft nu de kans zijn of haar werk onder de aandacht van een groter publiek te brengen. De verhalen mogen niet langer zijn dan zes pagina's en zullen worden gepubliceerd in de oorspronkelijke taal. Strips van Oostafrikaanse auteurs zullen dus in het Swahili worden gepubliceerd, etc. De jury maakt een keuze uit de meest originele inzendingen. Nadat het album in de handel is gebracht, zal het ter promotie naar diverse uitgeverijen gestuurd worden. Tevens is er op de Stripgidsdagen een overzichtstentoonstelling van de geselecteerde strips te zien. Stuur je werk naar: VZW Bronzen Adhemar Stichting, Patersstraat 96, 2300 Turnhout, België. Laat die kans niet lopen. HvS

De Amerikaanse striptekenaar **Mike Diana** (24) maakt al enkele jaren een comic, *Boiled Angel*, die hij verspreidt via de post. Er zijn inmiddels acht nummers van verschenen. Zelf kennen we het blad niet, maar volgens 'kenners' staat het vol sexueel misbruikte babies, uiteengereten huisdieren en interviews met massamoordenaars. *Soit*, dachten wij. En ook het feit dat Diana zijn strips doorspekt met de nodige ironie, doet ons niet meteen naar de importeur rennen om *Boiled Angel* snel in ons bezit te krijgen.
Een van de *Boiled Angel*-abonnees maakte zich echter wel druk over Diana's werk. De man werkte bij de arrondissementsrechtbank in Florida. Hij klaagde Diana aan wegens het publiceren, adverteren voor en verkopen van verdorven en obsceen

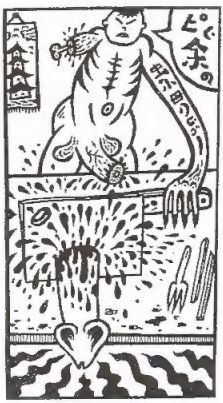

materiaal met hypergewelddadige en sexuele beelden. Voor elk van deze vergrijpen kan je een jaar gevangenisstraf en duizend gulden boete krijgen. De rechter achtte Diana schuldig en veroordeelde hem tot de maximale straf. Bovendien moet de auteur een psychiatrisch onderzoek ondergaan en mag hij zich niet meer ophouden met minderjarigen. Wat een belachelijk vonnis, dachten wij. Het leek wel een absurdistisch stripverhaal. Onze verbazing veranderde echter in verontwaardiging toen we lazen, dat het Diana niet alleen is verboden om voortaan nog strips uit te geven, maar ook om ze te tekenen. Dit is niet absurd meer, dit is gewoon een scène uit Orwells *1984!* Binnenkort gaat de geplaagde tekenaar in hoger beroep. In het Amerikaanse blad *The Comics Journal* is inmiddels een oproep verschenen om tegen het vonnis te protesteren. Nu maar hopen dat dat ook iets teweeg brengt. HvS

Glénat bevestigt dit jaar haar reputatie als uitgeverij van historische strips nog eens sterk. In het Frans zijn inmiddels verschenen, of verschijnen binnenkort, nieuwe delen van de volgende series in het genre: *Giacomo C. 6: La bague des Fosca, Malefosse 7: La vierge, Lotusbloem 5, De torens van Schemerwoude 10: Olivier*, en *De wind der goden 9: Cambaluc*. Verder heeft Glénat opnieuw twee nieuwe tekenaars aangetrokken om bestaande series voort te zetten. Zo heeft Charles sinds *Fox* geen tijd meer voor *De pioniers van de nieuwe wereld* en wordt het tekenwerk voor deze serie vanaf deel 7, *Crie dans le vent*, uitbesteed aan de Vlaming Erwin Sels *(Frenchy)*. Charles blijft wel verantwoordelijk voor de scenario's. *Dampierre* is met het vierde deel, *Le complot de Laval*, maar liefst aan de derde tekenaar toe. Ditmaal valt de ietwat twijfelachtige eer te beurt aan de nieuwkomer Legein. Bij *De paden van de roem*, tenslotte, is het de schrijver die het voor gezien houdt. Exit Bucquoy. Voor het vierde deel, *La valse à l'envers*, neemt Hulet ook het scenario voor zijn rekening. PvG

(ADVERTENTIE)

5 JAAR

SHERPA

Uitgeverij Sherpa bestaat 5 jaar !
Bovendien verschijnt dit najaar de 100e Sherpa-uitgave. Om dit te vieren zullen er in de maand oktober en tijdens de Strip-2-daagse in Breda diverse akties en bijzondere aanbiedingen zijn. Eén daarvan geven we nu reeds prijs: dit najaar zuller er 2 *prachtige OPBERGCASSETTES* verschijnen voor de volgende Sherpa-series:

CASSETTE A: Sherpa-reeks (20 zwartwit albums)
CASSETTE B: Collectie Kathmandu (4 graphic novels)

Elke cassette wordt afgewerkt met in 3 of 4 kleuren bezeefdrukt linnen, naar een origineel ontwerp van *BERT VAN DER MEIJ* (Sherpa-reeks) en *LIAN ONG* (Kathmandu). Beide cassettes gaan bovendien vergezeld van een zeefdruk of ander uniek extaatje. Elke cassette worden gemaakt in een zeer gelimiteerde oplage van 50 genummerde exemplaren. Een must voor de echte stripliefhebber en een verrijking van je boekenkast !

De cassettes zijn vanaf nu bij voorintekening te bestellen. Wie beide cassettes in één keer koopt betaalt *f* 69 / Bfr 1400 *. 1 cassette naar keuze kost *f* 39 / Bfr 800 *. Bestel nu en profiteer van een aanzienlijke korting. De cassettes zullen bij verschijning minimaal *f* 50 / Bfr 1000 per stuk kosten.

Reageer snel en maak een van bovenstaande bedragen over onder vermelding van CASSETTE A, B of A+B. In Nederland: Postbank giro 1569256 t.n.v. Sherpa, Amsterdam. In België: Gemeentekredietbank te Stokkem, rekeningnummer 063-1678881-40 t.n.v. M. Schifferstein.

* Prijzen gebaseerd op persoonlijk afhalen op de Strip-2-daagse in Breda. Bij verzending op verzoek worden transportkosten van *f* 7,50 / Bfr 150 in rekening gebracht.

ADVERTENTIE

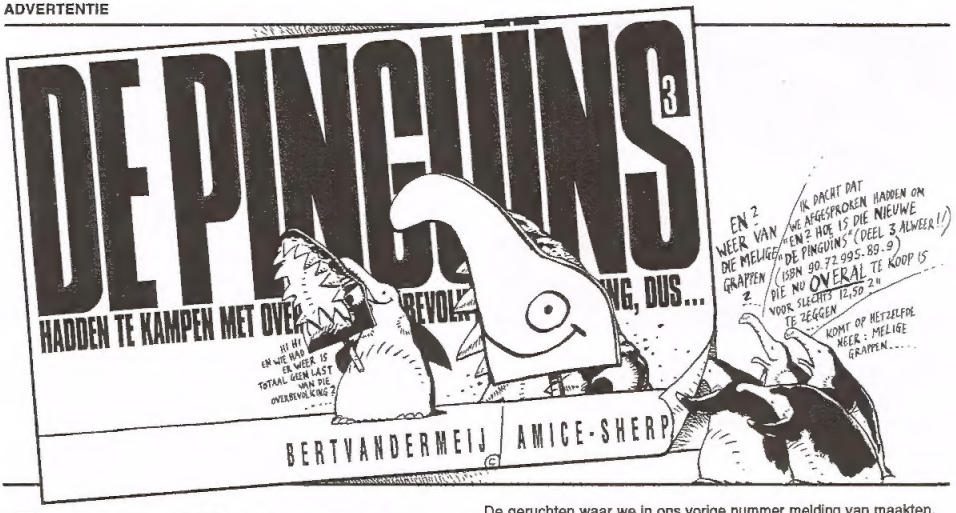

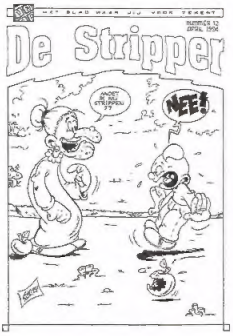

Omslag van Giovanni de Reus

Het moest er wel een keer van komen en dus kwam het er een keer van. Het stripblad met de naam **De Stripper** is een feit. Het zelfverklaarde "amateurblad met professionele allures" wil alle striptekenaars in spe motiveren om met hun hobby bezig te blijven door *De Stripper* als een enthousiast en vrolijk blad naar buiten te brengen. Enthousiasme en vrolijkheid bieden de 20 pagina's van nummer 12 (derde jaargang) inderdaad; de professionele allures blijven vooralsnog steken in de keurig gelaserprinte tekst. Het striptalent uit Berkel-Enschot en omstreken munt uit in goede bedoelingen. Zowel de strips (Peyo en Jan Vervoort hebben school gemaakt) als de redaktionele bijdragen (o.a. over stripwinkels in Nederland) bieden echter nog niet veel meer dan dat. Maar wat niet is kan nog komen. Zeker wanneer meer mensen de ondertitel van *De Stripper, Het blad waar jij voor tekent*, serieus nemen. Een proefnummertje kost *f* 2,95 (giro 6624776 t.n.v. N.C. van der Hart); een jaarabonnement een tientje. De stripmakers in spe sturen hun werk in kopievorm naar: Erasmuslaan 25, 5056 TG, Berkel-Enschot, Nederland. Wie nieuwsgierig is, kan in de maand november ook naar de *Stripper*-tentoonstelling in de openbare bibliotheek van Berkel-Enschot. TD

Jong talent kan reikhalzend uitzien naar de komende Stripdagen in Breda. Het Stripschap zal daar, met medewerking van de stad Breda, voor het eerst de **Grote Prijs van Breda** aan een veelbelovende nieuwe stripmaker uitreiken. De prijs heeft meer om het lijf dan alleen de beker die erbij wordt uitgereikt, aangezien de gelukkige winnaar ook een slordige tweeduizend gulden en de nodige publiciteit tegemoet mag zien. Als het uitgeverswereldje nou ook nog eens alert op de Prijs reageert - nogal denkbeeldig, maar stel je voor - zou het hele feest compleet zijn. Aan de jury kan het in ieder geval niet liggen, want daarin zit naast iemand van de stad Breda, een professioneel stripmaker en een museumdirekteur, ook iemand uit de ZL-redaktie. TD

De geruchten waar we in ons vorige nummer melding van maakten, bleken niet geheel ongegrond. Het *Sjors en Sjimmie Stripblad* gaat met ingang van nummer 18 officieel heten zoals het eigenlijk al door iedereen wordt genoemd: **SjoSji**. Turbotaal in de stripwereld, want de redaktie wil het blad sneller maken en de oubolligheid uitbannen. Een andere naam, een ander logo en een algehele restyling. Nu eens niet als gevolg van kelderende abonneebestanden, maar een gevolg van de visie die de redaktie op het bladenmaken heeft. In deze visie past ook een horizontale programmering. Teneinde de herkenbaarheid te vergroten wil de redaktie met een vaste formule werken voor elk nummer. Rubrieken als *Gigabits*, *Het Witte Doek*, *Voor de Leeuwen* en *SjoSji-Shop* zullen konsekwent om de twee weken terugkeren.
Omdat dit onherroepelijk moet leiden tot meer tekst in het blad, lijkt vrees voor verlies van stripruimte op zijn plaats. Volgens redakteur Dirk Snoodijk zal dit echter minimaal zijn en blijft het grootste deel van *SjoSji* voor strips gereserveerd. Toch heeft het wel enige konsekwenties. Aankoopstrips uit het buitenland zullen eerder afgewezen worden. De strip *Rataplan* is het eerste slachtoffer. Een lang en nodeloos lijden eindelijk beëindigd.
Ook inhoudelijk staan ons wat veranderingen te wachten. In nummer 18 maakt *Liefde en Geluk* zijn opwachting in het blad en op de laatste pagina. Oudere broer *Roel (en zijn beestenboel)* verhuist naar binnen maar zal de hoofdrol in de strip definitief af moeten staan aan *Bokkie*. *Inspekteur Netjes* en *Mannetje en Mannetje* zullen elkaar om het nummer afwisselen en *Soeperman* zal om de vier weken ons kruis verlichten. Lange stripverhalen blijven natuurlijk ook in het blad verschijnen. Vanaf nummer 18 een nieuwe *Alias Ego* van **Dick Matena**, getiteld *De Valse Goden* en handelend over de mooiste mensen van het heelal. *Jerome K. Jerome Bloks* maakt in hetzelfde nummer weer zijn opwachting.
Ter verhoging van de feestvreugde worden in *SjoSji* 18, 19 en 20 door **Mars** getekende rebussen geplaatst. De oplossingen kunnen de oplettende lezertjes doorgeven via een 06-lijn, waarbij ze per veertien dagen door achtereenvolgens **De Jager**, **Van der Kroft** en het duo **Kolk** en **De Wit** worden toegesproken. Dat is weer eens wat anders dan die voorspelbare Wendy. JN

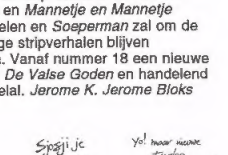

Inktvis Prutduktie

AGENDA

Wij hebben er veel, maar willen altijd meer... inzendingen voor het **stryptogram**. Puzzelaars die hun vermetele pogingen nog niet verzilverd hebben met het opsturen van hun oplossing, hebben nog tot 30 augustus de tijd.
Er zijn overigens twee foutjes in de puzzel geslopen. De oplossing van nummer 5 verticaal -de tweede horizontaal (okee, drie foutjes)- bevat twee T's, maar er moet maar één T ingevuld worden. Hetzelfde is het geval bij nummer 16 horizontaal. Het antwoord bevat daar twee keer een Z, maar in de puzzel moet één keer een Z komen te staan.

Regelmatig verschijnt in deze rubriek nieuws over de reeks interviews met bekende stripmakers van uitgeverij Vertige Graphic. Onlangs verscheen er zo'n interviewboekje over Comès; nu is het de beurt aan de argentijnse balling **José Muñoz**. *Le dessein duel* - met Alack Sinner op het kleurenomslag - is een weergave van Muñoz' gesprekken met Eddy Devolder. Het kost FF 60, maar wordt ook in Nederland verspreid door het Raadsel en kost - rekent u even mee? - ƒ 29,95.
Eveneens besteden wij in deze rubriek geregeld aandacht aan literaire verhalen die door striptekenaars zijn geïllustreerd (met name de bekende Gallimard-reeks). Bij de Editions du Chêne zal in september opnieuw iets dergelijks verschijnen. Dan levert **Jacques Ferrandez** aquarellen bij *Le cas étrange du Dr Jekyll et de Mr Hyde* van R.L. Stevenson (prijs: FF 149). TD

Kuifje-liefhebbers die zo slim zijn geweest de peperdure *Kuifje*-munten van de Belgische posterijen niet aan te schaffen (zie *ZL 75*), trekken aan het langste eind. Zij hebben namelijk nog geld over voor een achtergrondwerk over Hergé's persoonlijke favoriet uit de *De avonturen van*, te weten **Kuifje in Tibet**. De Editions Casterman/Fondation Hergé zijn er zelfs niet voor teruggeschrokken een heuse filosoof op Kuifjes ervaringen in het hooggebergte los te laten. Die zet dan ook prompt een flinke boom op over het morele gehalte van mens versus yeti. Daarnaast vind je in **Au Tibet avec Tintin** informatie over de door de Volksrepubliek China geannexeerde bergstaat, en een stuk van *Kuifje*-kenner Benoît Peeters. Het boek wordt in Nederland verspreid door Het Raadsel en kost ƒ 50,00. De uitgave van het boek valt samen met een (gelijknamige) **expositie**, die tot en met 14 augustus te bezichtingen is in Brussel (Cour Carrée des Musées Royaux et d'Histoire, Parc du Cinquantenaire 10), van 14 oktober tot 13 februari 1995 in het Grande Arche de la Défense te Parijs, en van 25 maart tot en met 14 mei 1995 in het Zwitserse Montreux. TD

Nog te bezichtigen **tot en met 4 september: Marten Toonder, tekenaar in oorlogstijd**. In het **Verzetsmuseum Amsterdam** (Lekstraat 63, 020-6449797).

Tot en met 31 augustus is in het **Stripdocumentatiecentrum van de Openbare Bibliotheek Rotterdam** de tentoonstelling **De geschiedenis van het stripverhaal in Vlaanderen en Nederland** te bezichten. De 20 panelen zijn eerder te zien geweest op de Frankfurter Buchmesse. Verwacht geen uitputtend overzicht, maar eerder een blik in vogelvlucht. Voor als je in de buurt bent (Hoogstraat 110, maandag t/m zaterdag, tel. 010-4338315).

In **Galerie Lambiek** kun je **van 8 tot 21 september** de tentoonstelling **Getekend door de oorlog** bezichtigen. Dit is de anti-oorlogstentoonstelling op initiatief van mensen uit het voormalige Joegoslavië die oorspronkelijk tijdens de Haarlemse Stripdagen te zien had moeten zijn. Na deze valse start is nu in Amsterdam dus de herkansing. Behalve de voormalig-Joegoslaven leveren Bilal en enige Nederlandse tekenaars een bijdrage. Bij de tentoonstelling verschijnt een gelijknamig boekje. Na september zal de tentoonstelling naar het buitenland reizen. Dan (**vanaf de 29e**) biedt Galerie Lambiek werk van de Spanjaard **Max**, dat doet denken aan dat van Ever Meulen en dat geregeld verschijnt in het blad *Vibora*. Galerie Lambiek, Kerkstraat 78, Amsterdam, tel. 020-6267543.

Tijdens het weekeinde van **17 en 18 september** a.s. is het weer tijd voor de jaarlijkse stripbeurs in **Valkenswaard** (zaal Valkencourt, Heerkensdreef 15). Volgens vertrouwd recept zal er een grote ruilbeurs zijn, een veiling en een aantal signerende stripauteurs (onder wie Di Sano, Kas, Marvano, Walthéry en Weyland). De **Brabant Sympathie Prijs** zal tijdens de beurs worden uitgereikt aan **Ferry**. Ter gelegenheid daarvan verschijnt in Valkenswaard een boekje in zwart-wit, met korte verhalen die Ferry voor het weekblad *Kuifje* heeft gemaakt. Het album heet *Schipbreuken*, telt 30 pagina's, verschijnt in een genummerde oplage van 500 exemplaren en is te koop voor ƒ 11,00/BF 200.

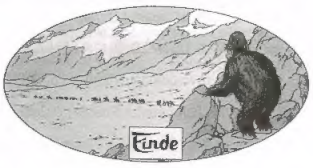

Hergé

OUDE NUMMERS

38 DE OVERLEVENDE (KRIGSTEIN), ANGOULEME, DORP IN DE RIVIER, KORT AMERIKAANS (24 PAG.) **39** SAMBER, YSLAIRE, DORP IN DE RIVIER, K.A. (24 PAG.) **42** ERIC HEUVEL, STRIPKRITIEK, BLITZ, KAMAGURKA, K.A. (24 PAG.) **44** GIARDINO, GRENOBLE 1989, MOEBIUS, K.A. (20 PAG.) **50** BOURGEON, LITTLE NEMO, STRYPTOGRAM, AKTUELE INFORMATIE OVER STRIPTEKENAARS, FELICITATIETEKENINGEN EN -STRIPS VAN 15 TEKENAARS, K.A., TELEFOONTOESTELTEKENSTIJLTEST (40 PAG.) **51** DAVE MCKEAN (20 PAG.) **53** MUNOZ, OPLOSSINGEN STRYPTOGRAM EN TTTT (20 PAG.) **54** SERVAIS, RAGEBOL, EVA DAM, K.A. (20 PAG.) **55** TORRES, NIEUWJAARSKAARTEN, K.A. (20 PAG.) **56** PAUL TENG, HARD GEKOOKT, ANGOULÊME 91 (20 PAG.) **57** AKIRA, K.A., FRANSE VERZAMELALBUMS, LIAN ONG (20 PAG.) **58** LOISEL, SCHULTHEISS (16 PAG.) **61** ROSSI, WENSKAARTEN, TRADE PAPERBACKS (20 PAG.) **62** EEN KLEINE MOORD, RAIVES, STRIPDAGEN HAARLEM, BAUDOIN, RIVIÈRE II, ANGOULÊME '92, TORENS VAN SCHEMERWOUDE (32 PAG.) **63** HANS KRESSE, LEZERSENQUETE I, ERIC HEUVEL (24 PAG.) **64** ALOYS OOSTERWIJK, BRECCIA, VENANZI, SNAPSHOTS (16 PAG.) **65** RENE UILENBROEK, MARC SLEEN, FREZZATTO, SOKAL, SNAPSHOTS (24 PAG.) **66** DAVID LYTTLETON, MOEBIUS, DIRK STALLAERT, LOGOKWIZ, LEZERSENQUETE: UITGEVERIJEN, SNAPSHOTS (24 PAG.) **67** FRITZ VAN DEN HEUVEL, SNAPSHOTS (16 PAG.) **69** VROUWEN EN STRIPS, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '30, '40 EN '50, SNAPSHOTS (20 PAG.) **70** HANCO KOLK, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '60 EN '70, SNAPSHOTS (20 PAG.) **71** DICK MATENA, DELGADITO, STRIPGESCHIEDENIS JAREN '80 TOT NU, SNAPSHOTS (24 PAG.) **72** TARDI, THE SANDMAN, DON LAWRENCE (16 PAG.) **73** BERT VAN DER MEIJ, DAVE MCKEAN, CEREBUS (20 PAG.) **74** MARCEL RUIJTERS, SNAPSHOTS, RICHARD CORBEN (20 PAG.) **75** STUDIO FUNNY FARM, AKTUELE INFORMATIE OVER DIVERSE STRIPMAKERS, RUDOLF KAHL, STRIP TOP 75, MAD LOVE & HET GELE TEKEN, STRYPTOGRAM, SNAPSHOTS, DE VROUW VAN DE TOVENAAR (40 PAG.)

ALLE NOG LEVERBARE **OUDE NUMMERS** VAN ZOZOLALA KOSTEN ƒ 4,00/BF 75 PER STUK. OOK NOG LEVERBAAR IS **ZOZOLALA KLASSIEK II**, EEN HERDRUK VAN DE NUMMERS 13 T/M 24 (ƒ 37,50/BF 680). BESTELLEN IS ALLEEN MOGELIJK DOOR OVERMAKING VAN HET TOTAALBEDRAG OP POSTBANK GIRO 3253937 (NEDERLAND) OF POSTGIROREKENING 000-1648405-84 (BELGIË) TEN NAME VAN STICHTING **ZET.EL** TE TILBURG, MET VERMELDING VAN DE GEWENSTE ARTIKELEN.

STRIPVOORSPELLING

De te verschijnen albums zijn gerangschikt naar de door de uitgevers opgegeven verschijningsdata. In werkelijkheid verschijnen ze echter vaak later. Achter elk album staat de prijs in Hfl./BF. Het cursieve commentaar is van de ZozoLala-redaktie.

Te verschijnen in augustus

DE FAMILIE DOORZON 18: Absoluut Doorzon (De Jager) Big Balloon; 9,95/195 sc, 17,95 luxe.
DEN 6: De prijs der herinnering (Corben) Sherpa; 29,95/599 sc. *Verschijnt vóór de Amerikaanse uitgave.*
DE TIMOERS 32: Het einde der tijden (Sirius) Dupuis; 8,95/165.
ELFQUEST 37: Dreiging onder water (Pini/Pini) Arboris; 7,95/160.
HOOGLIED 2 & 3 (Van der Meij) Sherpa; 29,95/599 sc. *Twee verhalen in één album van 96 pagina's.*
MARSUPILAMI 6: Fordlandia (Batem/Franquin/Yann) Big Balloon; 7,95/150.
MORBUS GRAVIS: Druuna leeft (Serpieri) Loempia; 39,90 hc, 210 luxe. *Modeltekeningen van op Druuna gelijkende meisjes. De luxe uitgave heeft een fluwelen omslag - met hoog absorberend vermogen - en is - met watervaste inkt - genummerd en gesigneerd, evenals de begeleidende prent. Oplage 75 ex.*
THANEROS 3: Falko (Lamoy/Carré/Parent) Dupuis; 17,50/320 hc.
TRUENO 2: Hekserij op de wind-eilanden (Mora/Burns) Arboris; 8,95/180.
VERHALEN UIT DE MEGA-STEDEN 4: De ABC-Warriors: Kronieken van Khaos (Mills/Walker) Arboris; 9,95/195. *Pat Mills is bekend van Slaine en Kevin Walker van zijn prachtige werk voor het blad White Dwarf.*

Te verschijnen in september

AXEL MOONSHINE 17: De hemelse inzet (Godard/Ribera) Arboris; 8,95/180. *Liefhebbers van Godard en Ribera komen de laatste tijd niets te kort.*
BAKELANDT 63: Mensenjacht (Leemans) Standaard; 6,50/120.
BESSY 6: De schrik van Robson Rockies (Studio Vandersteen) Standaard; 7,95/145.
BIEBEL 22: Succes verzekerd! (Legendre) Standaard; 7,95/145.
CHARLY 4: De valstrik (Magda/Lapière) Dupuis; 17,50/320 hc.
DE ABNORMALEN 1: De robotschrijver; Lefrancq; 9,95.
DE BESTE VERHALEN VAN DONALD DUCK 80: Donald Duck als diepzeeduiker (Barks) Big balloon; 7,50/145.
DE GRINGO'S 1: Leve de revolutie (Charlier/La Fuente) Dargaud; 8,25. *Herdruk.*
DE GRINGO'S 2: Viva Villa (Charlier/La Fuente) Dargaud; 8,25. *Herdruk.*
DE GRINGO'S 3: Viva Adelita (Charlier/La Fuente) Dargaud; 8,25. *Herdruk.*
DE GRINGO'S 4: Viva Mexico (Charlier/La Fuente) Dargaud; 8,25. *Herdruk.*
DE KLAAGZANG VAN DE VERLOREN GEWESTEN 2: Blackmore (Rosinski/Dufaux) Dargaud; 9,95.
DE LEUKEBROEDERS: Monnikenwerk; Big Balloon; 4,95/99.
DE MALTEZER 3: Mao! Mao! Mao!!! (Verron/Durand) Lefrancq; 9,95.
DE ONNOEMBAREN 4: De schedel van vader Zé (Conrad) Dargaud; 9,95. *Het vervolg op Gele Geschiedenis.*
DE POOLSTER 1: Het midden van de hemel (Delaby/Delisse) Lombard; 9,95.
DE RODE RIDDER 151: Mysterie op Ararat (Biddeloo) Standaard; 6,50/120.
DE SCHAKELAAR 3 (Manara) Loempia; 16,90 hc, 250,00 luxe. Luxe bevat zeefdruk in portfolio. Oplage 100 ex. *Met een gastrol van Honingpotje.*
DEN 6: De prijs der herinnering (Corben) Sherpa; 150,00/3000 luxe. *Oplage 100 ex.*
EQUATOR 2: De drie erfgenamen (Dany) Arboris; 8,95/180.
GARFIELD 38 (Davis) Loempia; 5,95.
HET GEKROONDE HART 2: De val van het ongerijmde (Moebius/Jodorowsky) Big Balloon; 24,95/480.
HET GROTE SCHANDAAL 2: Las Vegas (Godard/Ribera) Dargaud; 9,95.
HOOGLIED (Van der Meij) Sherpa; 175,00/3500. *Luxe uitgave van de complete trilogie.*
JEANNE D'ARC 1: Het bloedige zwaard (Gillon) Arboris; 9,95/195
JIMMY VAN DOREN 7: Het masker van de slaaf (Desorgher/Desberg) Dupuis; 8,95/165.
KIEKEBOE 62: Doorgestoken kaart (Merho) Standaard; 6,50/120.
LEONARDO 23: Toonmeester (Turk/De Groot) Big Balloon; 8,95/185.
LORETTA 2: Harpeys (Crisse/Goupil) Oranje; 26,95.
NERO 127: Doe de Petoe (Sleen) Standaard; 6,50/120.
PACUSH BLUES 8 (Ptiluc) Oranje; 26,95.
RATTENPEST (Ptiluc) Oranje; 34,95.
ROOIE OORTJES 5 (Di Sano) Boemerang; 89,50 luxe. *De hoeren zijn goedkoper.*
RUBINE 2: Uitzicht op straat (Walthéry/Lazare/Mythic) Lombard; 9,95.
SAM 5: De kikkerpoel (Bosschaert) Standaard; 7,95/145.
SCORPIO 3: Het witte goud (Yaack/Wuyts) Standaard; 7,95/145.
SJORS EN SJIMMIE 30: Raar maar haar (Wiroja) Big Balloon; 7,95/150.
SUSKE EN WISKE 241: Het Aruba-dossier (Geerts) Standaard; 6,50/120. *Na 241 deeltjes valt het allitereren niet mee.*
SUSKE EN WISKE KLASSIEK 13: Lambiorix (Vandersteen) Standaard; 37,50/695.
SUSKE EN WISKE KLASSIEK 14: De stierentemmer (Vandersteen) Standaard; 37,50/695.
TAXI GIRL 1: Bent u vrij? (Laudec/Cauvin) Dupuis; 8,95/165.
TOM CARBON 4: Kunst- en vliegwerk (Cromheecke/Letzer) Dupuis; 8,95/165.
UIT LIEFDE VOOR DE KUNST 2 (Letendre/Rey/Béhé) Dargaud; 9,95.
WAAR DENKEN ZE AAN 4 (Wolinski) Loempia; 14,95.
XIII 7: De nacht van 3 augustus (Vance/Van Hamme) Dargaud; 85,00 luxe.
YOKO TSUNO 20: De astroloog van Brugge (Leloup) Dupuis; 8,95/165.

KOLOFON

ZozoLala is een onafhankelijk stripinformatieblad, dat wordt uitgegeven door Stichting Zet.El te Tilburg. ZozoLala verschijnt zes keer per jaar en is gratis voor klanten van de op pagina 2 vermelde stripwinkels

FINANCIËN:
Nederland: Postbank giro 3253937
België: Postgiro 000-1648405-84
T.n.v. Stichting Zet.El te Tilburg, Nederland

ABONNEMENTEN:
Een jaarabonnement (6 nrs.) kost ƒ 20,00/BF 370, een abonnement voor twee jaar (12 nrs.) kost ƒ 33,00/BF 600. Beide zijn te verkrijgen door storting van het bedrag op een van bovenstaande girorekeningnummers, onder vermelding van: Abonnement ZL m.i.v. nr...
FOREIGN SUBSCRIPTIONS: F 20,00 (1 YEAR) OR F 33,00 (2 YEARS) BY INTERNATIONAL MONEY ORDER PAYABLE TO ZET.EL, POSTBUS 3145, 5003 DC, TILBURG, HOLLAND

Druk: SSN, Nijmegen
Afwerking: Van den Burg, Weurt
Oplage: 7000 ex.

REDAKTIE:
Paul van Gremberghen, Jef Nieuwenhuis en Hans van Soest
VORMGEVING EN OPMAAK:
Toon Dohmen en Sigge Stegeman
VASTE MEDEWERKERS:
Peter Boel, Marq van Broekhoven, Anton Damen, Pieternel de Jager, Inktvis Prutduktie, Bart van der Meij, Henk Schouten
MEDEWERKENDEN AAN DIT NUMMER:
Al Davison, Gertjan van Leeuwen, Peter de Wit

© 1994
Het copyright voor de vormgeving, de artikelen en voor de strips en illustraties berust bij de auteurs en/of de betreffende uitgeverijen. Niets uit de inhoud van dit blad mag worden overgenomen of vermenigvuldigd zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever

REDAKTIEADRES: POSTBUS 3145, 5003 DC, TILBURG, NL